

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_218427

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. 955/M67H Accession No. 9390

Author Mirkhand

Title History of the atabeks 1848

This book should be returned on or before the date
last marked below.

گفتار در قضایاء اتابکان وچگونگی
احوال ایشان

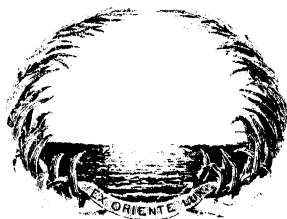
THE HISTORY
OF
THE ATÁBEKS
OF SYRIA AND PERSIA,

BY
MUHAMMED BEN KHÁWENDSHÁH BEN MAHMÚD,
COMMONLY CALLED
MÍRKHÓND.

NOW FIRST EDITED FROM THE COLLATION OF SIXTEEN MSS.

BY
WILLIAM H. MORLEY, ESQUIRE,
BARRISTER-AT-LAW,
MEMBER OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY, AND OF THE ASIATIC SOCIETY OF PARIS.

TO WHICH IS ADDED,
A SERIES OF
FAC-SIMILES OF THE COINS STRUCK BY THE ATÁBEKS,
ARRANGED AND DESCRIBED BY W. S. W. VAUX, ESQ., M.A.,
MEMBER OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY.

LONDON:
PRINTED FOR THE SOCIETY FOR THE PUBLICATION
OF ORIENTAL TEXTS.

SOLD BY
JAMES MADDEN, & Co. 8, LEADENHALL STREET.

M DCCC XLVIII.

LONDON :

WILLIAM WATTS, CROWN COURT, TEMPLE BAR.

TO HIS GRACE
ALGERNON,
DUKE OF NORTHUMBERLAND,
D.C.L. F.R.S. F.S.A.

A VICE-PRESIDENT OF THE SOCIETY FOR THE PUBLICATION OF ORIENTAL TEXTS,

THIS LITTLE VOLUME,

BEING THE

FIRST PERSIAN PROSE WORK PUBLISHED BY THE SOCIETY,

IS DEDICATED,

WITH PROFOUND RESPECT AND UNAFFECTED ADMIRATION AND ESTEEM,

BY HIS MOST OBEDIENT AND FAITHFUL SERVANT,

WILLIAM H. MORLEY.

PREFACE.

THE روضة الصفاء في سيرة الانبياء والملوك والخلفاء, from which I have selected the History of the Atábeks, is so well known to the Persian scholar as a classical work, that it would be needless in this place to dilate upon its importance.

The Rauzat al Safá, as its author, Muhammed Ben Kháwendsháh Ben Mahmúd (commonly called Mírkhónd) states in the preface, was composed at the request of his friends and of his patron Mír Alíshír of Herát, and is conspicuous in Persian literature for its purity of style and elegance of diction. Its conciseness is perhaps its sole fault; and the accuracy and impartiality of the historian leave us only to regret that he should not have confined himself to a shorter period of history, and have illustrated it more copiously. At the same time it must be confessed, that the wideness of range of which we are inclined to complain, together with the perspicacity and ability displayed in the arrangement throughout the work, renders it an almost universal manual of reference for the Student of Asiatic history.

Mírkhónd died in A.H. 903.

Hájíy Khalfah gives the following account of Mírkhónd's history:—

روضة الصفاء في سيرة الانبياء والملوك والخلفاء فارسي
لميرخواند المؤرخ محمد بن خاوندشاه بن محمود المتوفي

سنة ٩٠٣ ذكر في ديباجته أنّ جمعاً من اخوانه التمسوا تأليف كتاب منقح محتو على معظم وقائع الانبياء والملوك والخلفاء ثم دخل صحبة الوزير مير عليشير وأشار اليه ايضا فباشر مشتملاً على مقدّمه وسبعة اقسام وخاتمة علي أنّ كلّ قسم يستعدّ ان يكون كتاباً مستقلاًّ حال كونه ساكناً بخانقاه خلاصيّة التي انشأها الامير المذكور بهراة علي نهر الجبل المقدّمة في علم التاريخ القسم الاول في اول المخلوقات وقصص الانبياء وملوك العجم واحوال الحكماء اليونانيّة في ذيل ذكر اسكندر والثاني في احوال سيّد الانبياء صلعم وسيرة وخلفائه الراشدين والثالث في احوال الائمة الاثني عشر وفي احوال بني امية والعباسيّة والرابع في الملوك المعاصرين لبني العباس والخامس في ظهور جنكيزخان واحواله واولاده والسادس في ظهور تيمور واحواله واولاده والسابع في احوال سلطان بيقر والخاتمة في حكايات متفرقة وحالات مخصوصة لموجودات الربع المسكون وعجائبها

The following history of the Atábeks forms a portion of the fourth volume of Mírkhónd's work, and occurs between the account of the Muzafferides and that of the Ghórides.

This chapter of the Rauzat al Safá has till now remained unedited ; and I have undertaken the task, partly on account of its intrinsic value, and partly because it fills up a gap in

the portions which have already been published in the original by Orientalists on the Continent.

It is true that the Atábeks appear but for a short space as actors on the stage of Eastern history ; but these “ tutors of princes ” occupy a position neither insignificant nor unimportant in the course of events which occurred in Syria and Persia at the time they flourished. The great Saláh al Dín dates his power from the Atábek Núr al-Dín Mahmúd (famed as the overthrower of the Fátimite Khalífahs of Egypt), and the history of the Atábeks of Persia is intimately connected with the decline of the Seljúks, and the rise of the Mongol dynasty in that country, occupying a middle place between the two.

The names of Núr al Dín Mahmúd in Mósul ; of Íldakuz in Ázarbáiján ; of Sunkur Ben Modúd, Saad Ben Zangí, his son Abú Bakr, and the beautiful, generous, and unfortunate Khátún Turkán, in Fárs ; and of Abú Táhír, Hazár Asp, and Yúsuf Sháh Bahádur in Loristán ; are still remembered in their respective countries, where valour and liberality were ever pre-eminently admired : and though these qualities are not amongst the most requisite for an enlightened ruler in these days, still, in the turbulent times in which the Atábeks lived, fearlessness and generosity were more calculated to secure to their possessors the respect and love of their subjects, than would the encouragement and cultivation of the higher political virtues, and the more peaceful arts and occupations of civilized life. After the imprisonment of the celebrated Sultán Sanjar Seljúkí in A.H. 548, and his death in A.H. 552, the princes of the family of Seljúk, by warring amongst themselves, greatly accelerated the fall of that once all-powerful dynasty ; and Persia, for nearly half a century,

witnessed the pillage and devastation of her people and cities, caused by the personal dissensions of the rival potentates of the house of Seljûk. It could not, then, but be beneficial to the country when some of the finest provinces of Írán were wrested from the hands of the falling Seljûks by the nervous and intrepid Atábeks, however despotic their rule ; and it is to be lamented that the short period of comparative prosperity and tranquillity which succeeded their accession to power was nipped in the bud by the irruption of the fierce Tátár horde, which swept like a pestilence over Asia, and marked its progress by rapine, desolation, and blood.

Various extracts from the *Rauzat al Safá* (in which work the history of each tribe or dynasty is distinct and complete in itself) have been edited by different Orientalists on the Continent. The following list comprises all such published portions of Mírkhónd's great work :—

1. *Historia priorum regum Persarum, post firmatum in regno Islamismum. Ex Mohammede Mirchond. Persicè et latinè, cum notis geographico literariis. Viennæ, 1782. 4to.*

2. *Mohammedi, filii Chavendschahi, vulgo Mirchondi historia Sammanidarum persice. E codice Bibliothecæ Göttingensis nunc primum edidit, interpretatione latina, annotationibus historicis et indicibus illustravit, Fr. Wilken. Göttingæ, 1808. 4to.*

3. *Notice de l'histoire universelle de Mirchond, intitulé le Jardin de la pureté, suivie de l'histoire de la dynastie des Ismaéliens de Perse, extraite du même ouvrage, en persan et en français, par M. A. Jourdain. Paris, 1812. 4to.*

4. *Mirchondi historia Taheridarum, historicis notis hucusque incognitorum Persiæ principum persice et latine,*

edidit E. Mitscherlich. Göttingæ, 1814. 8vo. Ed. 2. Berol. 1819. 8vo.

5. Mirchondi historia Ghuridarum, regiæ Persiæ Indiæque atque Carachitajorum imperatorum Tatariaë. E libris manuscriptis persice et latine edidit et annotavit Dr. E. Mitscherlich. Francofurti ad Moenum, 1818. 8vo.

6. Mohammedi filii Chondschahi vulgo Mirchondi historia Ghasnavidarum Persice. E codicibus Berolinensibus aliisque nunc primum edidit, lectionibus varietate instruxit, latine vertit, annotationibus historicis illustravit Fridericus Wilken. Berolini, 1832. 4to.

7. Geschichte der Sultane aus dem Geschlechte Bujeh, persisch und deutsch von Friedr. Wilken. Berlin, 1835. 4to.

8. Mirchondi historia Seldschukidarum, persice e codicibus manuscriptis Parisino et Berolinensi nunc primum edidit, lectionis varietate instruxit, annotationibus criticis et philologicis illustravit Joannes Augustus Vullers. Gissæ, 1837. 8vo.

9. Vie de Djenghiz-Khan par Mirchond (texte persan) à l'usage des élèves de l'École royale et spéciale des langues orientales vivantes (publ. par M. A. Jaubert.) Paris, 1841. 8vo.

10. Histoire des sultans du Kharezm, par Mirkhond. Texte persan, accompagné de notes, à l'usage des élèves de l'École spéciale des langues orientales, par M. Defrémery. Paris, 1842. 8vo.

11. Histoire des Sultans Ghourides, extraite du Rouzet Essefa روضة الصفاء de Mirkhond; traduite en Français, et accompagnée de notes historiques et philologiques, par M. C. Defrémery. Paris, 1844. 8vo.

12. Histoire des Samanides, par Mirkhond. Texte persan, traduit et accompagné de notes critiques, historiques et géographiques, par M. Defrémery. Paris, 1845. 8vo.

The reader will find a much less ample list of various readings appended to the following pages than is generally added to an edition of a Persian historical text. It must not be supposed from this that the Manuscripts I have consulted agree remarkably one with another; for, on the contrary, discrepancies occur in every line: nor must such omission be ascribed to negligence on my part, as I have carefully collated and examined every word of the text. My reason for giving so few of such various readings is, that I consider it quite unnecessary to enumerate how many transcribers have preferred one or the other of synonymous verbs or nouns, or to specify what number have chosen to use a verb in the preterite followed by a conjunction, instead of the past participle without the conjunctive particle. It is in these, and in similar cases, such as the retention or rejection of pleonasms and expletives occurring in few or several of the various Manuscripts consulted, that an editor should, as I conceive, exercise his discrimination. Still less have I attempted to perpetuate error by noticing faults manifestly arising from the ignorance or inattention of the copyist of each individual Manuscript.

The following is a list of the Manuscripts I have collated; and I here beg leave to thank those gentlemen who have kindly placed them at my disposal in the preparation of this text:—

- A. In fol. Nastalík. Dated A.H. 989. The late Right
Hon. SIR GORE OUSELEY, Bart.
- B. In fol. Naskh. No date, but an old Manuscript. The
Honourable East-India Company. No. 309.*

---

* For the use of the Manuscripts preserved in the library at the East-India House I am indebted to the kindness of the learned Librarian, Professor Wilson.

- C. In fol. min. Nastalík. No date, but an old and correct Manuscript. The late Right Hon. SIR GORE OUSELEY, Bart.
- D. In fol. min. Nastalík. A.H. 1209. The late Right Hon. SIR GORE OUSELEY, Bart.
- E. In fol. Nastalík. No date, but seals, one imperial, bearing date A.H. 1145. The Honourable East-India Company. No. 988.
- F. In fol. Talík. No date, but a modern and very incorrect Manuscript. The Oriental Translation Fund. No. 43.
- G. In 8vo. Nastalík. No date, but not modern, and remarkably correct. Professor DUNCAN FORBES.
- H. In 4to. Nastalík. From the Rich Manuscripts in the British Museum.
- I. In fol. Nastalík. From the Rich Manuscripts in the British Museum, Add. Manuscripts, No. 7644.
- J. In fol. Nastalík. Dated A.H. 978. An inaccurate Manuscript. The Royal Asiatic Society.
- K. In fol. Naskh. Dated A.H. 996. Not a very accurate Manuscript, omitting much. NATHANIEL BLAND, Esq.
- L. In 8vo. Nastalík. Dated A.H. 1081. Substantially correct, but rather illegible from a frequent omission of diacritical points. NATHANIEL BLAND, Esq.
- M. In fol. Nastalík. No date, but a remarkably well-written Manuscript. The Rev. WILLIAM CURETON.
- N. In fol. Nastalík. No date. The Honourable East-India Company. No. 1696.
- O. In fol. Naskh. No date, but a seal dated 1094. The Honourable East-India Company. No. 1508.

P. In fol. Naskh. No date, but a seal dated 1121. The Honourable East-India Company. No. 1121.

At the suggestion of the Committee of the Society for the Publication of Oriental Texts, I have added fac-similes of the coins of the Atábeks preserved in the British Museum, and some valuable additional ones from the cabinet of N. BLAND, Esq. My friend W. S. W. VAUX, Esq., has kindly undertaken their description, and his observations will be found in the following pages.

W. H. M.

June 1848.

VARIOUS READINGS.

PAGE. LINE.

- ۲ 15. **حما**. Some MSS. omit this word; but all those that insert it read as in the text. The more correct spelling, however, is **حمّاة**, as found on the coin struck by Al Malik al Sálìh Ismaíl (*infra* No. xxiii.). Abú al Fedá, in his account of this city, which formed part of his territorial possessions, calls it **حمّاة** (Annal. Musl. t. v. pp. 235. 239). And see also the Geographical Index to the "Vita Saladini" of Schultens.
- ۳ 3. Some MSS. read **شیرکوتاه** instead of **شیرکوه**.
- ۷ 11. The name **آمد** is variously written and added to in some MSS. A. **آمد و دیاربکر**, C. and J. **آمد و**, D. **آمد**, G. **آمل**, H. and L. **آمده**, I. **آرمدر**, K. omits **آمد** and inserts **حلب را**. Schultens reads **آمد**, "Vita Saladini," p. 51, and see the Geographical Index.
- ۹ 2. K. gives the date of this peace, A.H. 666. The **خلاصة الاخبار** agrees with the text.
- ۱۰ 6. **قجاق**. Most of the MSS. I have consulted give this orthography. M. Quatremère, in the text of the "Histoire des Mongols," reads **قجاق**, but in the translation he writes Kaptchak; and in a note (p. 66, note 85) he transcribes it *Kaptchak* ou *Kiptchak*. In the same note he likewise observes that the word is usually written **قجاق** or **قچاق**. The King of Oude's Dictionary gives the latter reading, making the first **ق** moveable by *Zír*, and I have therefore adopted it.
- ۱۱۴ 1. K. reads **شیرکیر** instead of **شیرکوه**.

PAGE. LINE.

- 18 3. H. D. and F. read از سم ستوران و سواران, I. سم ستوران توران, and M. gives سم ستور سواران توران.

17. The name قبتیه is very doubtfully written in most MSS.

I have not been able to decide upon it with absolute certainty, as, almost in every case, the application of the diacritical points to the three medial letters is left open to the ingenuity of the reader. I have adopted the reading favoured by the majority of the MSS. M. Defrémery, in his "Histoire des Seljoucides," extracted from the "Tārīkhi Guzīdeh," says, with regard to the name of this princess, "Deux de nos MSS. portent *فتنه*, le troisième *فتنه*. D'Herbelot a écrit *Firnah* (verbo *Thogril-ben-Arslan*)." Jour. Asiatique, 4me Série, Tome xii., p. 368, note. And again, "MS. 15 Gentil. *قبتیه*; 9 Brueix *قبتیه*; 25 Supp. *قبتیه*. Ib. Tome xiii., p. 19, note; other readings are given at p. 21, note, but they determine nothing.

ere is some variety in the several MSS. in the opening sentence of this chapter, but the sense is, in all, the same. M. reads چون سلطان طغرل مادر قتلغ را بخواست قبتیه و پسرش قتلغ اینانج اتفاق کرده. The majority favours the reading adopted in the text; and I merely quote M. because I think it the most correct of all the MSS. in my hands.

15. منکوس. This word is written somewhat obscurely in all the MSS., but in the majority the reading is as given in the text. E. gives میکوس. Malcolm calls this ruler Munkous (Hist. Pers. Vol. i., p. 386); M. Defrémery, however, from several authorities, names him منکورس. See Journ. Asiat. 4me Série, Tome xii., p. 351, note.

PAGE. LINE.

- ۳۱ 5. K. reads در سلك از دواج سلطان كشيد پسر خود را زكي ,
 L. در سلك از دواج سلطان جلال الدين كشیده دارد .
 Some MSS. add after جلال الدين the words منيك برني
 or مينك برني : this, it seems, was an epithet applied
 to Sultán Jalál al Dín.
- ۳۱ 7. L. reads اشكنوان instead of اسكفوك , K. omits the
 name, G. reads اسكنون , M. اسكنوان . I have not been
 able to meet with the name elsewhere, and have there-
 fore adopted the reading of the majority of the MSS.
- ۳۱ 12. This line of Firdausí occurs as in the text in the majo-
 rity of the MSS. The various readings are as follow :
 A. سه زركنبدان و سطر , D. سه كنبدان و سطر , E. سه زركنبدان
 سه دز , G. omits the distich, J. سه كنبدان سطر , K. سه دز
 سه كنبدان , L. سه در كنبدان و سطر , N. سه كنبدان
 سه زركندي آن سطر , P. سه زركندي آن سطر . The orthography
 of the word *Istakhar* has been discussed by Sir W.
 Ouseley in the additions to Sir Gore Ouseley's Bio-
 graphical Notices of Persian Poets, pp. 362—364. The
 word is thus explained in the *Haft Kulzum* :
 استخر بضم اوّل و بكسر آن و سكون سين مهمله و فتح مثناة
 فوقاني و فتح خاي منقوطة و سكون راي مهمله آب كير
 و تالاب را كویند و نام قلعه ايست در ملك فارس و چون در
 آن قلعه تالاب بسيار بزرگي هست بنابران بدین نام
 خوانند و معرب آن اسطرخاست
 اصطرخ بكسر و ضم اوّل و سكون صاد و فتح طاي حطي و خاي
 منقوطة و راي مهمله زده قلعه فارس باشد و آن تختگاه دارابن
 داراب است
- ۳۲ 3. بجز پشته ۶ بهاسن ما بين . There is some doubt as to this
 passage. Price says "the pass of Baubein." In the MS.
 of the خلاصة الاخبار , from which he translated, it is

PAGE. LINE.

written *عقبه ما بين*, the *م* being doubtful. The first word in this MS. means, I imagine, merely "a certain pass;" and what Price reads *بابين*, is in fact simply *ما بين*. The majority of the MSS. read *نماس ما بين*, the first word after *پشته* in our MSS. (a proper name, as I suppose) being diacritically pointed or not, as the case may be, in that particularly ambiguous manner which is employed by a doubting Persian transcriber, and which renders it impossible to fix the exact reading of a word, or to represent the various readings by means of ordinary type. I may remark that D. and M. both give the first word distinctly *تمائين*; E. reads *نماس*; that C. and I. leave out what I suppose to be the proper name, as in the *Khilásat ul Akhbár*; and that L. omits the passage altogether.

7. E. *احدي جمادي الاخر*, K. *احدي جمادي الاثني*.
 11. *ايش*. In all the MSS. of the *روضة الصفاء* that I have seen, with one exception, the name of this princess is written *ايش* or *ابش*. K. alone reads generally *ايش* but sometimes *ابش*, and once *ايسه*. I have adopted the reading of *ايش*, since the name is clearly so written in Mr. Bland's MS. of the *جامع التواريخ*, and it is so spelled in M. Quatremère's "*Histoire des Mongols*." Malcolm and Price both read *ايش*, and it is written plainly so in the *خلاصة الاخبار*; MS. of the Royal Asiatic Society, No. 101.

Ísh Khátún was sister of the Atábek Saad, the son of the Atábek Abú Bakr, and was the daughter of Khátún Turkán, the sister of the Atábek Sháh of Yezd. It is an apparent anachronism that Muzafer al Dín Abú Shuja Saad should be buried in the year 623,

PAGE, LINE.

in the mosque of Ísh Khátún, who did not appear upon the theatre of events until the year 662; but the mosque might subsequently have received the name here given to it. Both D'Herbelot and De Guignes call her Aischa.

- 11-13. The distich from Saadí is only found in the MSS. E., F., K., L., N., and P.
7. There is great uncertainty as to the reading of the word مناق. Most of the MSS. omit the diacritical mark of the second letter. E. and P. read ساق, N. ذيق, and O. سلق.
1. Instead of خسويه, L. reads حسن خسويه, M. حسويه, K. omits the name.
14. C., K., and M. read سي وپنم سال, G., H., and L. سي سال, and I. سي ونه سال.
8. انكيانو. A. reads ايكناو, G. انكيانو, I. ايكناو, K. انكيانو, L. انكناو.
18. K. reads ثمان و سبيع و ستمائه, L. ثمانين و سبعمائ, M. ثمانين و ستمائه.
19. كردوچين. C. reads كردوچين, D. كردون حن, E. حن, G. كردوچين. F. reads كه دخترش بود, and K. and L. add دخترش.
2. I. adds after شيراز the words دفين كردند.
12. پيش آمده. C. and M. read روي نموده.
8. G. gives سرياق, I. سران, H. سرناق.
13. The name هووداق is doubtfully given in most of the MSS. M. reads هروذاق; but Mr. Bland's MS. of the جامع التواريخ agrees with the possible reading of the majority, and gives the word as in the text, with all the diacritical points.
2. J. reads ايدح; but see in the Appendix to M. Quatremère's "Histoire des Mongols," p. 442.

COINS
STRUCK BY THE
ATÁBEKS OF IRÁK.

ARRANGED AND DESCRIBED

BY

W. S. W. VAUX, ESQ., M.A.

MEMBER OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY.

THE Coins of the Atábek Dynasty, which are represented in the following Plates, have been selected from the national collection of the British Museum, and from the private and valuable cabinet of Nathaniel Bland, Esq.

It is not for the first time that representations of the money of these Princes have been submitted to the judgment of the public ; many of them have been already portrayed in the works of Adler, Castiglione, and Marsden ; but in this, as in many other cases, by the progress of time, and the researches of travellers, some new types have been discovered, and specimens procured, of the Coins which they published, more perfect and legible than any that were known when their respective works were edited.

It has been, therefore, thought worth while to append to the present work drawings of the best specimens that could be procured of every Coin of this Dynasty, in order that the

students of Oriental history might have before them the most sure and unfailing records of the race whose history Mírkhónd has so well narrated.

It is not necessary here to dilate upon the advantage of the study of coins, or to set forth the value which they possess historically. It may, however, be well to remind our readers, that in the study of Eastern literature they play a part far more important than they do in that of Greece and Rome : in the latter case they are valuable chiefly as memorials of the art of the times coeval with them, and as demonstrating, by their artistic excellence, the extent to which civilization has triumphed over barbarism at their respective epochs ; but in the former, by the dates which almost universally are found upon their legends, they establish beyond question fixed points of chronology, which, from the peculiar character of Oriental writings, would, without their aid, be too often uncertain, or, indeed, unascertainable.

The admirable remains of Greek workmanship, with few and rare exceptions, establish little that can be esteemed of historical value ; and it would be to forget their own peculiar and inimitable merits to look for that in them which they do not profess to offer ; while the coins of the successors of Alexander in Syria are the only purely Greek series which afford a constant succession of dates applicable to the determination of historical events. The money issued by the Muhammadan Dynasties are the soul and marrow of all true Oriental history, and the only sure and infallible documents from which inferences and conclusions can be safely deduced. It is a remarkable fact, that false Oriental coins are even now of

rare occurrence ; nor am I aware of a single instance of forgery earlier than the Zodiacal rúpís of Jehángír.

The Atábeks, as is well known, were originally the governors and directors of the education of the young Princes of the Seljukide Dynasty. Of Turkish origin, they became, after a short time, like the Maires du Palais of the early French Princes, more powerful than the Princes they professed to educate, and established four dynasties, who, during a hundred and thirty years, ruled over a large portion of the plain country of Hither Asia. They are known in history by the names of the districts in which the chief seat of their power was, as Atábeks of Irák (Irák Arabí), of Azarbáiján (or Media), of Fárs (or Persia), and of Loristán. The Coins published in the following Plates are confined to those issued by different branches of the first Dynasty, who were settled at Mósul, Haleb (Aleppo), and Sinjár ; of which the money of the Mósul branch occupies, as might be expected, much the largest portion. No Coins exist of the Dynasties of Fárs and Loristán, and no Coins of Azarbáiján are in the collection of the British Museum, but Fraehn has published two in his *Recens. Num. Muham.* The Coins of the Atábeks of Irák present some peculiarities in workmanship and treatment of art which are worth noticing. It is known that in Muhammadan countries representations of animals and other objects of heathen worship are forbidden, and that even remains of Greek art are generally mutilated and defaced. The same principle led the early followers of Muhammad to place on their coins only inscriptions ; and this rule has, with rare exceptions, been preserved even to the present day. The most remarkable exceptions are those afforded by the money

of the Seljukides, the Ortokides, and the Atábeks, which bear upon their obverses types altogether foreign to the countries where they were struck, and which, from the strong similarity which they shew to the more ancient coins, must be copies of specimens of the early Greek or Byzantine period. The skill with which these copies have been made shews no inconsiderable knowledge of the principles of drawing, and any one who has studied the subject will recognize in the helmeted head of Saifeddín Ghazí a copy of the tetradrachm of the ancient *Side*, in Pamphylia and in the face on the coin of Al Sálíh Ismaíl, the head of one of the later Emperors of Rome, probably Constantine the Great. It has been suggested by Mr. Burgon that we may, perhaps, find on some of these Coins the types of ancient Greek Coins, which have not come down to our times.

W. S. W. VAUX.

N.B. All the Coins described in the following pages (with the exception, however, of No. IV.) are to be found in the collection of the British Museum, and most of them occur in Mr. Bland's Cabinet. The drawings have always been made from the most perfect specimens in either collection ; and where they are taken from Mr. Bland's Coins, they are distinguished in the description by the addition of his name.

ATÁBEKS OF IRÁK.

I.—MÓSUL BRANCH.

No. I.

Copper.

قطب الدين مودود بن زنكي بن أقسنقر
 “Kotb al Dín Maudúd Ben Zengí Ben Áksankar.”

Third Atábek of Irák reigning at Mósul.

Obv. Area. Head of the prince, nearly full-faced, but slightly
 turned to the left, above which two angels flying.*

Round the head, خمس و خمسين و خمس مائه

A.H. 555. A.D. 1159.

Rev. Area,

الملك العادل

العالم ملك امرا

الشرق والغرب

طغرل بك بن اتابك

Margin, مودود بن زنكي بن أقسنقر

* Marsden says, in his description of this coin, and of those which follow, bearing a similar device: “Cui supervolant angeli duo vexilla decussata gerentes.” On examining the more perfect specimens of these coins, it is evident that Marsden is in error; the *vexilla*, as he terms them, being neither more nor less than the wings of the respective angels farthest from the observer, and represented somewhat against correctness of drawing, much in the same way as those of the cherubs familiar to us over church doors. The prolongations, which Marsden appears to have considered as the staves of the standards, are merely the pen-feathers of the wings. Castiglioni calls the angels “due vittorie;” and Möller says, “supra duo angeli palma tenentes.”—W. H. M.

On several of the coins of the Arsacide Dynasty, especially on those of Arsaces XV. and XIX., two small Victories appear, holding wreaths in their hands, one before, and the other behind the bust of the monarch. It is not improbable that these types may have suggested the one on the coin in the text.

No. II.*

Copper (BLAND.)

المعز سيف الدين غازي بن مودود

"Al Muizz Saif al Dín Ghází Ben Maudúd."

Fourth Atábek of Mósul.

Obv. Area, Same type as in No. I.

ثمان وستين وخمسمائة

A.H. 568. A.D. 1172.

Rev. Area,

الملك العادل

العالم ملك امرا

الشرق والغرب

طغرل بك بن اتابك

Margin,

غازي بن مودود بن زنكي

No. III.

Copper.

المعز سيف الدين غازي بن مودود

"Al Muizz Saif al Dín Ghází Ben Maudúd."

Fourth Atábek of Mósul.

Obv. Area, A helmeted head of the prince, in profile, turned towards the left.

Round the head, لا اله

الا الله محمد رسول الله

Rev. Area,

مر الله

المستنصر با

اتابك غاز

ي

* Niebuhr, Voy. en Arab. Vol. III. Tab. XI. No. 12. (4to. Amst. 1774), has given a copy of a coin of Maudúd ben Zengí similar to that described in the text, though not so well preserved.

Margin, بسم الله ضرب بالجزيرة
سنة خمس و سبعين و خمسمائة
(Al-Jezíreh), A.H. 575. A.D. 1179.

The type on this coin bears a great resemblance to that of the silver tetradrachms of Side, in Pamphylia.

No. IV.

Copper (BLAND.)

المعز سيف الدين غازي بن مودود
"Al Muizz Saif al Dín Ghází Ben Maudúd."

Fourth Atábek of Mósul.

OBV. Area, Same type as in No. III.

Round the head, لا اله الا
الله محمد رسول الله

REV. Area, ملك الامر
ا غازي بن
مودود

Margin, بسم الله ضرب بالجزيرة سنة خمس
و سبعين و خمسمائة
(Al-Jezireh), A.H. 575. A.D. 1179.

No. V.

Copper.

عز الدين مسعود بن مودود
"Izz al Dín Masaúd Ben Maudúd."

Fifth Atábek of Mósul.

OBV. Area, A helmeted head of the prince, front face; holding
a sword in his right hand.

Round the head, ... سنة ست و سبعين و خمس
A.H. 576. A.D. 1180.

REV. Area, Almost defaced.

. . . . .
 . . الدّين و الدّنيا . .
 . . . . .

The type on this coin may perhaps have been copied from the
 second brass money of Justinianus.

No. VI.

Copper.

نور الدّين ارسلان شاه بن مسعود
 "Núr al Dín Arslán Sháh Ben Masaúd."
Sixth Atábek of Mósul.

OBV. Area, Full-faced head of the prince, with long hair, in-
 closed within a dotted square, in each angle of
 which is a star.

Round the square, ضرب بمسول سنه اربع و تسعين
 و خمس مائه . . . . .
 (Mósul) A.H. 594. A.D. 1197-98.

REV. Area, الناصر لدين الله
 امير المؤمنين
 الملك العادل نور
 الدّنيا و الدّين اتابك

Margin, ارسلان شاه بن مسعود بن مودود

No. VII.

Copper.

نور الدّين ارسلان شاه بن مسعود
 "Núr al Dín Arslán Sháh Ben Masaúd."
Sixth Atábek of Mósul.

OBV. Area, Same type as No. VI.

Round the square, ضرب بمس . . . سنة اربع
وتسعين وخمسمائة

(Mósul) A.H. 594. A.D. 1197-98.

Rev. Area, Nearly the same as in No.VI., but arranged differently.

الناصر لدين الله
امير المؤمنين
الملك العادل
نور الدنيا والدين

Margin, اتابك ارسلان شاه بن مسعود بن مودود

In Mr. Bland's cabinet a coin occurs which exhibits the Obverse of this specimen, with the Reverse of the one preceding.

No. VIII.

Copper.

ملك القاهرة عز الدين مسعود بن نور الدين
“Malik al Káhir Izz al Dín Masaúd Ben Núr al Dín.”

Seventh Atábek of Mósul.

Obv. Area, A bareheaded profile of the prince, looking towards the left, the head bound round with a fillet: a star beneath the chin.

Round the head, ضرب بمسول سنة سبع وستمائه

(Mósul) A.H. 607. A.D. 1210.

Rev. Area,

رسول الله
لا اله الا الله محمد
الناصر الدين الله
امير المؤمنين
عزة الدنيا والدين
اتابك مسعود
ابوبكر

Margin, الملك القاهرة بن ارسلان شاه

No. IX.

Copper.

ملك القاهر عزّ الدين مسعود بن نور الدين

“Malik al Káhir Izz al Dín Masaúd Ben Núr al Dín.”

Seventh Atábek of Mósul.

Obv. Area, Profile of the prince, bareheaded, turned towards
the left; the head bound round with a fillet.

Round the head, . . . و ضرب بالموصل سنة سبع

(Mósul) A.H. 607. A.D. 1210.

Rev. Area,

رسول الله

لا اله الا الله محمد

الناصر لدين الله

امير المؤمنين

عزّ الدنيا و الدين

اتابك مسعود

بن

Margin, الملك القاهر بن ارسلان شاه

No. X.

Copper (BLAND.)

ناصر الدين محمود بن قاهر

“Násir al Dín Mahmúd Ben Káhir.”

Ninth Atábek of Mósul.

Obv. Area, Same type as No. I.

Round the head, و ستّمائة ضرب بالموصل سنة عشرين

(Mósul) A.H. 620. A.D. 1223.

Rev. Area,

لا اله الا الله محمد
 رسول الله الناصر
 لدين الله امير المو
 منين عزة الدنيا و
 الدين ابو نصر محمد

Margin, الملك الكامل الملك الاشرف ناصر الدين اتابك محمود

No. XI.

Copper.

ناصر الدين محمود بن قاهر

“Násir al Dín Mahmúd Ben Káhir.”

Ninth Atábek of Mósul.

Obv. Area, Figure of the prince sitting crosslegged on a throne,
 and holding a globe in his left hand; long hair
 upon the head, and a star on each side.

Round the head, ناصر الدين بامو . . .

Rev. Area,

بالله
 الامام المسمر
 امير المؤمنين
 الملك الكامل

Margin, nearly illegible, but in the field, عشرين
 (Mósul), A.H. 623. A.D. 1223.

No. XII.

Copper.

بدر الدين لولو

“Bedr al Dín Lúlú.”

Tenth Atábek of Mósul.

OBV. Area, Figure of the prince seated, crosslegged, on a throne, holding a crescent in both hands ; a star on each side.

Round the head, ضرب بالموصل سنة سبع و عشرين و ستمائة
(Mósul) A.H. 627. A.D. 1229.

REV. Area,

الامام
لا اله الا الله
محمد رسول الله
المستنصر بالله
امير المؤمنين

A star on each side.

الملك الكامل الملك الاشرف ناصر الدنياو
الدين اتابك محمود

No. XIII.

Copper (BLAND.)

بدر الدين لولو

“Bedr al Dín Lúlú.”

Tenth Atábek of Mósul.

OBV. Area, Profile of the prince, in a dotted square, turned towards the left ; curly hair ; a star under the chin, another on the cheek, and a third on the top of the head.

Round the square, ضرب بالموصل سنة احد و ثلثين و ستمائة
(Mósul), A.H. 631. A.D. 1233.

REV. Area,

الامام
المستنصر
بالله امير
المؤمنين

بدر الدنيا و الدين لولو الملك الكامل
 الملك الاشرف

No. XIV.

Copper.

بدر الدين لولو
 “Bedr al Dín Lúlú.”

Tenth Atábek of Mósul.

OBV. Area,

الامام
 المستعصم
 بالله امير
 المومنين

Margin, Illegible.

REV. Area,

محمد
 رسول الله

Margin,

. . . . . بدر الدين لولو

A.H. 640. A.D. 1242.

Marsden has given another, but less perfect, coin, on which he
 reads, الا عظم المستعصم, &c.

No. XV.

Gold.

بدر الدين لولو
 “Bedr al Dín Lúlú.”

Tenth Atábek of Mósul.

OBY. Area,

لولو
 مُحَمَّد رسول الله
 صلي الله عليه
 بدر الدنيا
 والدين انا بك
 الملك الناصر

Sides,

يوسف

Margin,

مُحَمَّد رسول الله ارسله بالهدى
 ودين الحق ليظهره على الدين كله و لو كره
 المشركين (كون)

The margin is imperfect, as the coin has not been well struck up.

REV. Area,

الامام
 لا اله الا الله
 وحده لا شريك له
 المستعصم بالله
 امير المؤمنين

Inner Circle, بالله ضرب هذا . . . . بالموصل

سنه خمسين و ستمائة

Margin, لله الامر من قبلنا و من بعد يومئذ

يفرح المؤمنون بنصر الله

(Mósul), A.H. 650. A.D. 1252.

No. XVI.

Copper.

بدر الدين لولو

“Bedr al Dín Lúlú.”

Tenth Atábek of Mósul.

OBV. Area,

لولو
 الملك الرحيم
 بدر الدنيا والدين
 سلطان الاسلام
 والمسلمين ابو ال . . .

Margin, لا اله الا الله وحده . . . له و الهويه

REV. Area,

منكو
 قان اعظم
 حلاو بل عالم
 پادشاه روي
 زمين تتر معظم

Margin, ... بالموصل سنة ست وخمسين

(Mósul), A.H. 656. A.D. 1258.

II.—HALEB BRANCH.

No. XVII.

Copper.

الملك العادل نور الدين محمود بن زنكي

“ Al Málík al Aádíl Núr al Dín Mahmúd Ben Zengí.”

Second Atábek of Haleb.

OBV. Area,

الملك العادل

Margin,

العزيز . . . مر السالم النصر

REV. Area,

محمود بن زنكي

Margin,

ض . . . . . سنة

A.H. 540. A.D. 1145.

No. XVIII.

Copper (BLAND.)

الملك الصالح اسمعيل بن نور الدين محمود

"Al Malik al Sálìh Ismaíl Ben Núr al Dín Mahmúd."

Third Atábek of Haleb.

Obv. Area, Head of the prince, in profile, turned towards the right.

Round the head, ... ضرب بجلب سنة احد وسبعين

(Haleb), A.H. 571. A.D. 1175.

Rev. Area,

الله

المستضي بامر

امير المؤمنين

الملك الصالح

اسماعيل

The type on these coins is from that of one of the later Roman Emperors, and probably from that of Constantine the Great on his third brass coins.

No. XIX.

Copper.

الملك الصالح اسمعيل بن محمود

"Al Malik al Sálìh Ismaíl Ben Mahmúd."

Third Atábek of Haleb.

Obv. Area,

الملك

الصالح

Margin,

ضرب . . . . . سنة

Rev. Area,

اسماعيل

بن محمود

Margin,

محمد سال

No. XX.

Copper.

الملك الصالح اسمعيل بن محمود

“Al Malik al Sâlih Ismaîl Ben Mahmúd.”

Third Atâbek of Haleb.

Obv. Area,

الملك الصالح
اسمعيل

Margin, Illegible.

Rev. Area,

ابن الملك
العادل محمود

Margin,

الفلس بكرة . . . .

No. XXI.

Copper.

الملك الصالح اسمعيل بن محمود

“Al Malik al Sâlih Ismaîl Ben Mahmúd.”

Third Atâbek of Haleb.

Obv. Area,

الملك الصالح
اسمعيل

Margin, Illegible.

Rev. Area,

يو
الملك الناصر
سف

Margin, Illegible.

No. XXII.

Copper.

الملك الصالح اسمعيل بن محمود

“Al Malik al Sâlih Ismaîl Ben Mahmúd.”

Third Atâbek of Haleb.

Obv. Area, الملك
 الصالح
 Margin, ... العماد .....
 Rev. Area, الناصر
 امير المؤمنين
 Margin, Obliterated.

No. XXIII.

Copper.

الملك الصالح اسمعيل بن محمود
 "Al Malik al Sálîh Ismaîl Ben Mahmúd."
Third Atábek of Haleb.

Obv. Area, الملك الصالح
 Rev. Area, ضرب بحماه

No. XXIV.

Copper.

عماد الدين زنكي بن قطب الدين بن مودود
 "Imád al Dín Zengí Ben Kotb al Dín Maudúd."
Fourth Atábek of Haleb.

Obv. Area, A double-headed eagle, on the breast of which is

الامام
 احمد

Round the eagle, ... ضرب
 وثمانين وخمسائه

A.H. 58.... A.D. 118..

It has been questioned whether or not this eagle is an original

device of the Orientals. I have not found on Greek or Roman coins any type from which it is likely that it should have been copied. Castiglione thinks that it is from this that the double-headed eagle of Austria has been derived; and it is worthy of remark, that this type occurs among the insignia of Lascaris, who reigned at Constantinople in A.D. 1220, and who was the father of Maria, the wife of Bela IV., king of Hungary.

REV. Area,

الملك العالم
العادل عماد
الدنيا والدين
زنكي ابن
.....

III.—SINJÁR BRANCH.

No. XXV.

Copper.

قطب الدين محمد بن عماد الدين زنكي

“Kötb al Dín Muhammad Ben Imád al Dín Zengí.”

OBV. Area, Profile of the prince, turned towards the left, bare-headed, carrying a mace on the shoulder.

Round the head, صرب بستجار سنه . . . تسعين وخمسائة

(Sinjâr), A.H. 59(6). A.D. 1199.

REV. Area,

الامام النصير
لدين الله
الملك المنصور
قطب الدنيا ال
محمد

Margin,

بن زنكي
دود . . . .

Marsden reads مظفر instead of منصور

The copper coins of the Emperor Probus represent him generally as similarly armed, but, at the same time, invariably with the helmet.

No. XXVI.

Copper.

قطب الدين محمد بن عماد الدين زنكي

“Kōtb al Dín Muhammad Ben Imád al Dín Zengí.”

Obv. Area, A helmeted head of the prince, in profile, turned towards the right.

Round the head, الملك المنصور قطب الدين محمد
بن زنكي . . . .

In the area, مائة . . . .

Rev. Area,

الامام الثائر
لدين الله امير
المومنين الملك
العاذل سيف الد
بن ابو بكر بن ايوب

Margin, ... سنة

There can be no doubt that this helmeted head is a copy of the type which occurs on some of the second brass coins of Theodosius Magnus.

UNCERTAIN.

No. XXVII.

Copper.

Obv. Area, Figure of a prince, sitting cross-legged on a throne, holding a globe in the left hand; long hair upon the head. This figure resembles very nearly that on the Obverse of No. XI.

Margin, السَّلاطَن المظفَّر . . . . الشَّرْق امير المومنين

Rev. Area,

الامام
المستنصر بالله
امير المومنين
الملك النصر

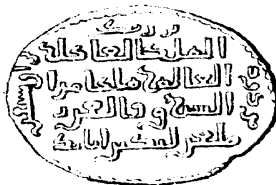
Margin, Illegible.

* The reading of the margin of this coin is somewhat conjectural; but it is quite certain that the commencement of the legend is as stated above. There are in the British Museum five specimens of this coin, but all so much injured as to be almost illegible. Another also occurs, on which the commencement of the inscription is clearly امير المومنين, and it terminates with السَّلاطَن الملك غياث الدين.

I

II

III

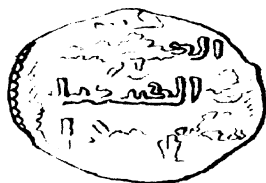
III

V.

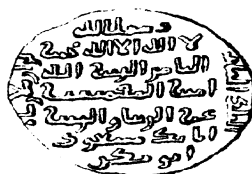
VI.

VII.

VIII.

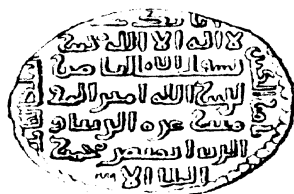

IX.

X.

XI

XII

XIII

XIII

XV

XVI

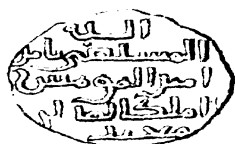

XVII

XVIII

XIX

XX

XXI

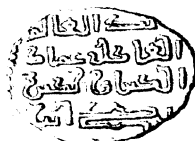
XXII

XXIII

XXIV

XXV

XXVI

XXVII

و سه سال بود و مدت حکومتش شش سال و او در ششتر
وفات یافته تابوتش را بایدج بردند و در مدرسه که
برکن آباد موسوم بود مدفون گشت

ذکر مظفر الدین افراسیاب

افراسیاب بعد از مرگ پدر حاکم لرستان گشت شرح
بعضی از حالات او در تاریخ حضرت صاحب قرانی از
مساعدت وقت مأمول است والسلام

تَمَّتْ الْكِتَابُ بِعَوْنِ الْمَلِكِ الْوَهَّابِ

تمام شد تاریخ احوال اتابکان

من تصانیف امیر خواند

بعون الله وحسن توفيقه

ولحمد لله رب العالمين

تم تم تم

تم تم

تم

احمد ثبت افتاد و او در آن مملکت بر معاش پسندیده اقدام نمود و در ترویج اوامر و نواهی^۱ شریعت غرا^۲ مساعی جمیله بتقدیم رسانید و ملک قطب الدین پسر عماد الدین پهلوان نائب ولی عهد خود گردانید و امارت جیوش بملک خسرو شاه پسر ملک حسام الدین عمر تقویض فرمود و در ایام حیات نصرت الدین احمد ولی^۳ عهد بوادی^۴ خاموشان نقل کرد و احمد بعد از وفات ملک قطب الدین پسر خود یوسفشاه را ولایت عهد داد و اتابک احمد مدّت سی و هشت سال بحکومت لرستان قیام نموده در سنه^۵ ثلث و ثلاثین و سبعمائه ایام دولت سلطان ابو سعید خدابنده داعی حق را لبیک اجابت گفت

ذکر اتابک رکن الدین یوسفشاه بن اتابک نصرت
الدین احمد

بعد از وفات نصرت الدین احمد پسرش یوسفشاه متصدی^۶ حکومت کشت و او نیز داد و عدل ورزید و با رعایا معاش نیکو کرد و در جمادی الاول سنه^۷ اربعین و سبعمائه رخت بمنزل عقبی کشید زمان حیات او چهل

داشت که در حین توجّه فارس گذار ما بلرستان
افتاد و اتابك تا ضیافتی نباید کرد روی از ما در
کشید و بیک من جو و یک من پرکاه مساعدت نکرد
و چون محصل بکوه کیلویه جهت تحصیل مال رفت
کماشتگان اتابك غوغا بسر او برده از زبان اتابك نقل
کردند که ما این ولایت بضرب شمشیر گرفته ایم
و بسبب این حرکت چیزی حاصل نشد دیگر در زمان
کیخاتو خان اضطرابی که در طلب ملك ازوی صادر شد
اظهر من الشمس است و شور و آشوب او ابین من الامس
و چنین شخص را چگونه رخصت انصراف توان داد
و هو قوداق چندان ازین نوع مقوله گفت که مزاج پادشاه را
بروی متغیر گردانیده از موقف جلال فرمان واجب
الاذعان نفاذ یافت که افراسیاب را بر در بارگاه جهان
پناه بیاسا رسانیدند

ذکر اتابك نصرت الدین احمد بن اتابك شمس
الدین الب ارغون

چون افراسیاب بموجب فرمودهٔ کیخسرو زمان غازان خان
کشته شد منشور حکومت لرستان بنام برادرش اتابك

قدرت و شوکت و خداوندان اختیار و اعتبار شده بودند از میان بر داشت و در تمامت ولایت لرستان مطلق العنان شد اما شأمت ظلم و خونهاى نا حق عاقبت شامل حال روزگار آن ظالم بد نیت گشته بغضب پادشاه جهانیان گرفتار آمد مفصل این مجمل آنکه چون سریر سلطنت ایران بوجود سلطان محمود غازان زیب و زینت گرفت افراسیاب بشرف بساط بوس مشرف گشته بدستور معهود حکومت لرستان با و حواله رفت و چون در سنهٔ خمس و تسعین و ستمائنه غازان خان متوجه بغداد شده بحدود همدان رسید افراسیاب از لرستان آمده بخدمت خان مستسعد کشت و تربیت و نوازش یافته بموجب فرمان معاودت نمود و در راه بامیر هوقوداق که از فارس مراجعت کرده بود باز خورد و امیر هوقوداق بتکلیف هرچه تمامتر افراسیاب را مصحوب خویش گردانیده بارو برد و چون هوقوداق شرف دست بوس غازان خان حاصل کرده پادشاه احوال ممالك فارس استفسار نمود هوقوداق زانو زده گفت اول حال این تاجیک بعرض رسام آنگاه جواب خان بگویم و غازان خان از کیفیت واقعه استعلام نموده هوقوداق معروض

و لران در خانهاي ايشان در آمده بفسق و فجور مشغول
 كشتند و مغولان از راه غيرت و حميت باز كشته دمار از
 روزگار آن قوم غدار بي باك بر آوردند كويند كه در آن
 جنك يك زن مغول ده مرد لررا بكشت و چون اين خبر
 بارو رسيد كيخاتو خان يكي از امرا با ده هزار سوار بدفع
 فتنه افراسياب نامزد كرد و افراسياب از بيم جان بقلعه
 از قلاع رفته جمعي كثير از لران علفه شمشير بلا و هدف
 تير قضا كشتند و سپاه تتر بمحاصره قلعه كه افراسياب
 در آنجا بود مشغول شدند و خدمتش از كردار خویش
 اظهار ندامت نموده بمقام مطاوعت آمد و سردار لشكر
 اورا با خود بدرگاه كيخاتو برده خان بشفاعت پادشاه
 خاتون كرمانی و ديكر خواتين از سر جرائم او در گذشت
 و حكومت لرستان بار ديكر بوي مفوض كشت و او برادر
 خود احمد را ملازم اردو كردانیده خود بدار الملک رفت
 و قزل و سلغر شاه را با پيشتر خويشان و ارکان دولت
 چون قمر الدين يوسف بن سراج الدين علي كاميار
 عقيلي كه از اولاد عقيل بن ابي طالب بود و شمس
 الدين احمد زنكي و جمال الدين محمود ابو الفوارس
 وغير هما اين جماعت كه در ولايت لرستان صاحب

ذکر اتابك افراسياب بن اتابك يوسفشاه

بعد از فوت پدر بسعي بوقا جنكسنانك كه امير الامراء ارغون خان بود حكومت لرستان را بوي دادند و افراسياب برادر خود احمد را ملازم ارغون كردانیده بدان ولايت رفت و دست ظلم و جور دراز كرده هريك از نواب اسلاف خویش را ببهانه گرفته مؤاخذت و مصادره نمود و عاقبت آن جماعت بتیغ ستم بكذرانید و طایفه از اقربا و منتسبان ایشان پناه باصفهان بردند و افراسياب قزل را كه عم زاده پدرش بود بكرفتن كریختگان بجانب اصفهان روان كرد و در اثناء این اوقات خبر وفات ارغون خان در اصفهان شیوع یافت و قزل و سلغرشاه اتفاق نموده شكته اصفهان را بكشتند و بر شهر مستولي كشته جمیع لران را كه با آنجا كریخته بودند از میان برداشتند و افراسياب این معنی را از امارت دولت خود پنداشته اقرباء خویش را بامارت ولایات عراق از همدان تا كنار دریای فارس نامزد كرد و پسر تكله را با لشكري بدربند كره رود فرستاد و لران در آن حدود با صدهای مغول باز خورده جنك كردند و شكست بر لشكر مغول افتاده

و چون آباقا خان درگذشت و نوبت سلطنت باحمد خان منتقل شد میان احمد و ارغون بن آباقا خان نزاع و خصومت پدید آمد احمد خان از لران استمداد نمود و هر چند یوسفشاه بنابر رعایت حق نمک آباقا خان در معاونت احمد کاره بود اما چون قوت مخالفت نداشت با دو هزار سوار و ده هزار پیاده باحمد پیوست و چون ارغون غالب آمد لران براه بیابان طبس آهنگ نظر کردند تا از آنجا خود را بوطن رسانند و درین اثنا بواسطه شدت حرارت هوا و قلت ما اکثر در آن بیابان هلاک شدند و بعد از آن یوسفشاه بخدمت ارغون خان رفت و خان او را بطلب خواجه شمس الدین محمد صاحب دیوان که در آن ولا بلرستان رفته برده بود فرستاد و او در مصاحبت آن وزیر بی نظیر بدرگاه شتافت و خواجه مذکور دختر خود بیوسفشاه داد و چون دستور اعظم را ارغون خان بیاسا رسانید اتابک یوسفشاه بموجب فرمان بلرستان رفت و از آنجا آهنگ کوه کیلویه کرد و در اثناء طریق خوابی سهمناک دیده مراجعت نمود و در آن چند روز بجوار رحمت ملک غفور پیوست و از وی دو پسر ماند

افراسیاب و احمد

بسر بردي و چون مدت پانزده سال از حکومت او منقضي
شد مرغ روحش بجانب مرکز اصلي در پرواز آمد و ازوي
دو پسر ماند يوسفشاه و عماد الدین پهلوان

ذكر اتابك يوسفشاه بن اتابك شمس الدین الب ارغون
بعد از فوت پدر بموجب حكم یرليغ حاکم لرستان
شد و او پیوسته با دویست سوار ملازم درگاه آباقا خان
بود و نوابش بحکومت لرستان قیام نمودندي و بهنگام
عبور براق خان از آب آمویه يوسفشاه از ولایت خویش
لشکر فراوان بیرون آورده در رکاب آباقا خان روان شد
و در آن معرکه مردانکیها نموده بنوازش و تربیت
اختصاص یافت و در آن وقت آباقا خان بر قصد قلع و قمع
حکام کیلان بدان حدود رسید طائفه از کیل در دره
تنك قصد شاه کردند و نزدیک بآن شد که بسرحد
مهمات رسد اتابك از اسب پیاده شده مانند فیل مست
رخ بآن مخاذیل نهاد و بقوت فرزین بند آنها در هم
شکست و آباقا خان را از آن ورطه خلاصی داد و بدین
نیکو بندی خان مرتبه اورا بلند گردانیده ممالك خوزستان
و کوه کیلویه و شهر فیروزان و جربادقان باو ارزانی داشت

در برابر امراء مغول نتوانست آمدن ناچار بقلعه از قلاع
 حصین تحصّن نمود امرا هر چند از وعد و وعید سخن
 گفتند مقید نیفتاد تا هلاکو انکشتري خویش فرستاده
 اتابك را زینهار داد و آن بی چاره بر آن اعتماد کرده از حصار
 بیرون آمد و او را بتبریز بردند و بعد از یرغو وثبوت
 کناه کله تکه را از بدن جدا کردند و هواخواهان جسد
 او را دزدیده بلرستان بردند

ذکر اتابك شمس الدین الب ارغون بن هزار اسپ

چون برادرش بشهادت فائز شد او را بحکومت لرستان
 نامزد فرمودند و الب ارغون بدان موضع رسیده ولایتی دید
 خراب و رعایا آواره و بی چاره یافت بحسن تدبیر غائبان را
 جمع کرد و حاضران را استمالت داد و بر عمارت و زراعت
 ترغیب و تحریص نمود تا در اندك مدتی لرستان بار
 دیگر معمور و آبادان گشت و او بر سنت حکام عرب
 و آیین سلاطین مغول مضمون رحله الشتاء والصیف
 مرعی داشته التزام بیلاق و قشلاق نمودی بزمستان در
 ایدج و سوس توطن کردی و بهنگام تابستان در جوی
 سرد و کوه زرد که منزلی نزه و منیع رودخانه‌های تسترست

و ستمائه چون هلاکو خان عازم بغداد شد تکه بر سبیل
مطاوعت بخدمت پیوست هلاکو خان اورا در تومان
کیتوبوقا نوین تعیین فرمود وبعد از فتح بغداد بسمع
هلاکو خان رسانیدند که تکه بر قتل خلیفه و شکست
اهل اسلام تحسری می خورده و تأسفی می برده و هلاکو
خان ازین معنی رجیده چون تکه از رجش او خبر یافت
بی خبر بجانب لرستان عنان بر تافت و هلاکو خان
کیتوبوقا نوین و سرتاق نوین را با سپاهی کران بگرفتن
تکه فرستاد برادرش الب ارغون بن هزار اسپ با تکه
گفت که مصلحت در آنست که مرا بخدمت هلاکو خان
فرستی تا اورا استرضا نموده سعی کنم که لشکر مغول
مراجعت نمایند بشرط آنکه عهدهی کنی که پیش از
معاودت من با سپاه مغول جنگ نکنی و تکه رای برادر
پسندیده داشته بموجب التماس او پیمان در میان آورد
والب ارغون بجانب اردو توجه نموده چون بسرحد
لرستان رسید با امراء مغول ملاقات کرده صورت عجز
و انکسار خود معروض داشت امراء اتباع الب ارغون را
شهید ساخته اورا مقید گردانیدند و متوجه لرستان
شدند و اتابک از بیم قتل برادر و رعایت عهد و میثاق

که پیش از پانصد سوار با او نبود و تکه طوعا و کرها در برابر لشکر شیراز صف کشید و بعد از ساعتی بنا بر کثرت مخالفان خواست که عنان بگرداند که ناکاه تیری بر مقتل جمال الدین بن عمر آمده شکست بر سپاه فارس افتاد و نام تکه بلند شد و تا سه نوبت از فارس لشکر بلرستان می آمد و شکسته بازمی گشت بعد از آن اتابک تکه با لشکر کران متوجه لر کوچک شد و در آن وقت حسام الدین خلیل پسر زاده شجاع الدین خورشید حاکم آن موضع بود میان ایشان محاربات واقع شده عاقبت حسام الدین خلیل عاجز گشت و بعضی از ولایات لر کوچک بدست تکه افتاد و بوطن مألوف رفت و در غیبت تکه بهاء الدین کشتاسپ و عماد الدین یونس که سپهداران خلیفه بودند لشکرها بلرستان فرستادند و ایشان در آن ولایت خرابی بسیار کرده و عم تکه قزل را گرفته بخوزستان برده بودند و در آنجا محبوس داشته تکه بعد از مراجعت از لر کوچک لشکر بسرایشان برد و عماد الدین یونس کشته شده بهاء الدین کشتاسپ اسیر گشت تکه او را نوازش فرموده بخوزستان فرستاد تا قزل را از محبس بیرون آورده بلرستان روان کرد و در سنه ۵۰۰ خمس و خمسین

شولستان را نیز مسخر ساختند و شولان کریخته بفارس رفتند و هزار اسپ و اخوان او تا چهار فرسنگی^۱ اصفهان در تحت ضبط و تصرف آوردند و چند نوبت اتابک تکه سلغری لشکر بجنک ایشان فرستاد و در هر نوبت شیرازیان منهزم پیش او رفتند و بالضرورة اتابک تکه بمصالحه راضی شده نصرت الدین دختر ویرا در عقد نکاح در آورد و رتبه^۲ هزار اسپ ارتقا یافته در موضع مناسب قری و عمارت ساخت و خدای تعالی بوی پسری ارزانی داشته بتکه موسوم کردانید و خلیفه^۳ بغداد جهت او خلعت و منشور فرستاد و چون بیک اجل در رسید شعله^۴ حیات طبیعی او فرو نشست

ذکر اتابک تکه بن اتابک هزار اسپ

اتابک تکه از جانب مادر نبیره سلغریان بود و بعد از فوت پدر قائم مقام او شد و اتابک سعد زنکی بواسطه^۵ شکست شولان از لران آزاری از تکه و پدر او در خاطر داشت لاجرم جمال الدین بن عمر را که عم زاده^۶ تکه بن هزار اسپ بود با ده هزار سوار و پیاده^۷ لر و شول و ترکمان بحرب او فرستاد و ایشان در زمانی بتکه رسیدند

او مرعي داشتند و برين تقدير ابو طاهر و اولاد او اتابكان
 جعلي باشند نه واقعي چه اتابكان واقعي جمعي از امراء
 سرحد بوده اند كه آل سلجوق فرزندان خود را بدیشان
 مي سپرده اند و اولاد سلاطين سلجوقي آن جماعت را
 اتابك مي خوانده اند يعني اتا بيك و مخفي نماند كه
 ثراكمه بيك را بك مي كويند و بالجمله چون حكومت
 لرستان بر ابو طاهر قرار گرفت با اتابك سنقر اظهار
 عصيان نمود و بر سبيل استبداد و استقلال چند گاه
 سلطنت کرده وفات يافت

ذكر اتابك نصرت الدين هزار اسپ

از ابو طاهر پنج پسر ماند و بزرگترين اولاد او هزار اسپ
 بود باتفاق برادران و امرا قائم مقام پدر شده عدل ورزید
 و در زمان او ملك لرستان از روضه خلد حكایت مي كرد
 و آوازه شفقت و نصفت او در جهان شائع شده اقوام
 و قبائل متعدده از خيل السماق شام بلرستان آمدند
 و مهم نصرت الدين و برادرانش بدین سبب قوي شده
 شولان را كه متصرف نصف ولايت لرستان بودند بزخم
 شمشير آبدار از آن مملكت بيرون كردند و عاقبت

کرد و چون اتابك سنقر با حكام شبانكاه خصومت و نزاع مي ورزید ابو طاهر را با سپاهي کران بچنگ ايشان فرستاد و بعد از محاربه^۲ بسيار بر ايشان ظفر يافت و دوستکام بفارس مراجعت نمود و اتابك سنقر در مقام نوازش او آمده گفت از من چيزي بخواه ابو طاهر يك سراسپ خاصه التماس نمود و اتابك را در خاطر گذشت که اين جوان را هوس سردار يست و ملتمس او مبذول داشته گفت چيزي ديگر بخواه و او داغ اتابكي در خواست آن نيز در محلّ قبول افتاده گفت چيزي ديگر التماس نماي ابو طاهر گفت اكر رخصت شود با لشكري بلرستان روم و آن ديار را بجهت اتابك مستخلص گردانم و اتابك سپاهي مصحوب ابو طاهر گردانیده او را بدان صوب روان فرمود

ذکر حکومت ابو طاهر محمد بن علي بن ابو الحسن
محمد بن فضلويه

ابو طاهر چون بمدد و معاونت اتابك سنقر بحدود لرستان رسیده بصلح و جنگ و وعد و وعيد بر آن ديار استيلا يافت و هوس استبداد و استقلال در دماغش جاي گرفته حکم کرد که مردم او را اتابك خوانند و فرزندانش سنت

ابو الحسن محمد بن فضلویه در آن میان بود و چون آتش کشیدند پیش ابو الحسن سر کاوی نهادند و او آن را بفال مبارک دانسته با اتباع خود گفت که ما سردار این قوم خواهیم شد و ابو الحسن را پسری بود علی نام روزی علی بشکار رفته سکی با خود همراه برد و جمعی در راه باو باز خورده میان ایشان ماجرائی پیدا شد و چندان علی را بزدند که بیهوش شد و بتصور آنکه مرده است پایش کشیده او را در غاری انداختند و سک با خصمان علی رفته شب در آمد و ایشان در خواب شدند سک خایه مهتر آن قوم کشیده آن مردک بدان رنج ببرد و سک بخانه خویش آمده اصحاب علی چون دهان سک را بخون ملطخ دیدند دانستند که او را واقعه روی نموده و سک از در خانه باز کشته ایشان از پی سک شتافتند تا بدان غار رسیدند که علی افتاده بود و او را بخانه برده علاج کردند تا صحت یافت و در آن وقت سلغریان قوت تمام داشتند اما بمرتبه سلطنت نرسیده بودند و چون علی فوت شد از وی پسری ماند محمد نام و او بواسطه شجاعت پیش سلغریان بغایت معتبر گشت و بعد از وی پسرش ابو طاهر که جوانی شجاع و دلیر بود ملازمت اتابک سنقر اختیار

نعمی اورا از آنجا بشیراز برد و از مستحذات اتابك ایش
مدرسه^۲ بود در کوی طناب بافان شیراز

کفتار در بیان احوال اتابکان لرستان

لران اقوام متعدّده اند و ولایت ایشان منقسم بدو قسم
است لر بزرگ و لر کوچک و منشاء این قسمت و تسمیه
باین دو اسم آنکه دو برادر بوده اند که در دو موضع
از آن ولایت حکومت کرده اند حاکم یک موضع را بدر
نام بود و حاکم موضع دیگر مسّی بابو منصور و بدر بر
ابو منصور سمت تقدیم داشت و بدر بعد از مدّتی
مدید که حکومت کرده بود درگذشت و امر رُاست پسر
زاده^۳ او محمّد بن هلال بن بدر رسید و محمّد عدالت
ورزیده مدبّر مهمّات محمّد بن خورشید کشت و در آن
اوان نصفی از ولایت لرستان در تصرف شولان بود و در
شهور سنه^۴ خمسائیه صد خانه وار کرد از خیل السّماق شام
بنابر آنکه ایشان را با مهتر خود نزاع واقع شده بود
بلرستان آمدند و در خیل احقاد محمّد بن خورشید که
راه ورسم وزارت داشتند منتظم شدند و نوبتی احقاد
محمّد بن خورشید جمعی را ضیافت کردند و رئیس گردان

نمایند و مقارن این حال خبر کشته شدن سید شرف الدین و اتباع او رسید و نیز عرضه داشتند که اهالی شیراز را در خروج او مدخل نبوده و آتش خشم پادشاه منطفي شده بتوقیف آن لشکر امر فرمود و در شهر سنه ۵۰۵ خمس و ستین و ستمائه بحکم آباقا خان شادي بيتکجي و قیور جهت استخراج اموال سالیانه بشیراز آمدند و هر سال دیگری برای سرانجام این مهم نامزد می گشت تا امیر انکبانو که سروری عالی تبار بود و آیین حکومت و سیاست نیکو می دانست بایالت آن ولایت نامزد گشت و چون بشیراز رسید کچه کماشته ایش را ببهانه بگرفت و مالیک اتابک ایش در کرد قصر امیر صف کشیدند انکباتو فرمود تا سر کچه را از بام قصر بریزند و انداختند و اصحاب اتابکی بقدم خیبت مراجعت نمودند و امراء ایش درین معنی انکباتورا باز خواست فرمودند و او در جواب گفت که بحکم یرلیغ آباقا خان بر اراقت دم او مبادرت کرده ام و یرلیغ را ظاهر ساخته آن غوغا فرو نشست و بعد از آن از اولاد اتابکان در فارس کسی حکومت نکرد و ایش خاتون در سنه ۵۰۶ ست و ثمانین و ستمائه بنواحي تبریز وفات یافت و بعد از چند گاه شاهزاده کردونچین

اصناف اسلحه می نمایند و نیز در میان مردم مشهور شده بود که هر که در برابر لشکر او دست بسلاح می برد مغلوج می شود لاجرم در مبداء تسویه صفوف هیچ آفریده از لشکر شیراز در قتال وجدال مبادرت ننمود و بعد از زمانی ممتد از کوشه دوسه کس برسبیل امتحان میان خوف و رجاء تیری چند انداخته اعضاء خود را سالم یافتند و هیچ نوع محذوری ننمود مردم دلیر شدند درین اثنا سید شرف الدین ابراهیم قاضی بی نحاشی تکبیر کویان از قلب در حرکت آمد و سپاه مغول بهیات اجتماعی حمله کردند و از صدمت ایشان جمعی از تراکمه که پشت لشکر جناب اقصوی بودند روی از معرکه بر تافتند و سواران مغول تیغ در آن جماعت نهاده سید شرف الدین ابراهیم را با اکثر توابع بر خاک هلاک انداختند و این قضیه در رجب سنه ثلث و ستین و ستّمائیه بظهور پیوست و چون خبر ظهور قاضی شرف الدین ابراهیم بسمع هلاکو خان رسید التاجورا فرمود که چوب یاساق زدند تا چرا شمشیر از شیرازیان باز گرفت و بقول نوکر خود تیمور عمل ننمود و حکم کرد تا یک تومان لشکر متوجه فارس شده در آن ولایت بر هیچ کس ابقا

الزمان اوست و بعضي^۱ جهال بنسبت او اين اعتقاد داشتند که دعائي بر مشتي^۲ سنك ريزه مي خواند و آن را بهر طرف مي افشاند و آن سنك ريزه ها هريك سوارى جوشن پوش مي گردد و چون عوام الناس در ضلالت مانند نيك از بد و خطاء از صواب نشناسند و در قبول اين نوع خرافات خود را معاف و معذور نمي دارند القصه بطولها جمعي كثير از مملكت فارس و ولايات مرور سيد مشار اليه بدان واقع شده در سلك ملازمان او منتظم شدند و كوس و اعلام و مواكب و ركائب و حجاب و نواب و قواد رجال و افراد ابطال و آنچه ما بيجتاج اليه سلطنت او بود مرتب داشتند و در آن حين كه حكومت فارس بر ايش خاتون متعلق شده بود سيد با لشكرهاي آراسته از شبانكاره بجانب شيراز نهضت فرمود با سطو باسقاق شيراز و كلجه كماشته^۳ ايش خاتون با اكابر و اشراف مشورت فرموده لشكر مغول و مسلمانان را سركرده بر جناح استعجال استقبال نمودند و نزديك بپول كوار هر دو گروه را اتفاق ملاقات افتاد و چون از السنه و افواه در ضمير طوائف بشر نقش پذير شده بود كه از اهل غيب طائفه^۴ با سيد متفق اند كه هنگام محاربت و مقاتله استعمال

خود رسید و اهالی شیراز از قدیم باز بدل راست و عقیده^۱ درست قدم در دایره^۲ خدمتکاری نهاده اند ملکی چنین آراسته را بی حکم یرلیغ چگونه خراب توان ساخت آنگاه خلائق را امان داده و باسقاق نصب کرده لشکرهاي اطراف را اجازت انصراف ارزاني داشت و خود با مشاهیر و اعیان فارس روی باردوي هلاکو خان نهاد

ذکر خروج قاضي شرف الدین ابراهيم

از جمله بلیات که در آن اوقات متوجه ولایت فارس شد یکی خروج قاضي شرف الدین ابراهيم بود تفصیل این اجمال آنکه قاضي القضاة قاضي شرف الدین از زمره^۳ سادات عظام ممالک فارس بکمال زهد و طاعت و وفور کرم و عبادت اتّصاف داشت و مدّتی در خراسان رحل اقامت انداخته بتزهد و ریاضت خلق را در قید ارادت خود آورده مریدان از وی کرامات و خوارق عادات نقل می کردند و چون از خراسان بوطن مألوف معاودت نمود در راه آغاز دعوت کرده خلائق را بمتابعت خود خواندن گرفت و بهر شهری و قصبه^۴ که می رسید طائفه^۵ ملازمت وی اختیار نموده چنان می پنداشتند که مهدی^۶ آخر

الجملة چون منکلي بيک از سلجوق شاه جدا شد لشکر
مغول قوت کردند و در مسجد ريخته خلقي بسيار از مردم
سلجوق شاه و اهالي کازرون بدرجه شهادت رسانيدند
و سلجوق شاه را گرفته بيرون بردند و در پايان قلعه سفيد
روز روشن پيش چشمش سياه کشته آفتاب عمرش را
بزوال رسانيدند

ذکر ايش بنت اتابک سعد بن اتابک ابو بکر بن
اتابک سعد بن زنكي

چون سلجوق شاه در شهر سنه اثني و ستين و ستمائه
بياسا رسيد و از دودمان دولتيار و خاندان سعادت اثار
سلغريان بجز ايش خاتون و خواهرش کسي که وارث تاج
و تخت باشد نماند حکومت فارس مفوض بایش کشت
و ترجيح او بر خواهرش جهت آن شد که ايش در
حباله نکاح منکو تيمور اغل پسر هولاکو خان بود
و چون التاجو از مهم سلجوق شاه فراغت يافت نوکرش
تيمور با او گفت که در شيراز قتل عام بايد کرد تا ديگر
کسي بر تيمرد و عصيان اقدام ننمايد التاجو بدآن رضا
نداد و گفت آن کس که ياغي پادشاه بود بجزا و سزاي

بيك كه بوفور شهامت از امثال و اقران امتياز داشت
 با سلجوق شاه گفت كه زياده از اين توقف مصلحت نيست
 و من بنده^ء متعهد مي شوم كه با چند سوار چند آنكه از
 نقود مي سر شود بر كيوم و پادشاه را از اين مهلكه بمامن
 نجات رسام و سلجوق شاه را ضخامت جثه مانع ركوب
 و سرعت در حركت آمده جواب داد كه اكر بنسبت
 خود مخلصي تواني انديشيد رخصت است منكلي بيك
 و پسرش با چند كس از خزانه آنچه لائق حمل بود
 برداشتند و چون پلنگان جراحت يافته از كوشه بيرون
 تاختند و علاء الدوله اتابك يزد از ي^ء ايشان روان شد
 و چون نزديك بان جماعت رسيد منكلي بيك آواز بر آورد
 كه در چنين روزي مردان را از چنين مقامي آسان آسان
 باز نتوان كردانيد و چون علاء الدوله بكثرت عدد
 مستظهر بود گفت صيد از كمند شيوان جان كجا برد
 منكلي بيك در جواب يك چوبه^ء تير از شست بكشاد
 و بردست علاء الدوله آمده في الحال باز كشت و جيب
 حياتش چاك شده بدان زخم هلاك شد و منكلي بيك
 جان و مال بيرون برده عازم بصره كشت و از آنجا بمصر
 رفت و مدت الحيات در آن ولايت معزز و محترم بود في

کردند و در آن روز منکلی بیک که از جمله مقرّبان سلجوق شاه بود شجاعتی نمود که روان رستم بروی آیه وان یکاد خواندن گرفت و در اثناء کیر و دار زخمی بر مرکب سلجوق شاه بسر درآمده او بر زمین افتاد و یکی از غلامان او پیاده شده اسب و جان خویش پیش کشید و سلجوق شاه سوار شده با منکلی بیک و سائر اعوان خویش عنان بر تافت و پناه به مسجد و مرقد قطب الاولیا شیخ مرشد قدّس سرّه برده درها ببستند و از اندرون و بیرون تیر چون تکرک و باران ریزان کشت لشکر مغول پیرامون مسجد حلقه کردار ایستاده بودند و غریو مؤمن و مشرک باسّمان پیوسته و سلجوق شاه بر سر قبر مرشدی آمده بیک صدمه صندوق تربت بشکست و گفت شیخا کار بتنک آمده و نام بتنک مبدّل گشته وقت مدد و هنگام اعانت است و این معنی در کازرون شهرتی دارد که حضرت شیخ روح الله بنسأّم القدّس روحه اجازت داده است که هر گاه که درین بقعه حادثه نازل گردد تعرّض بصندوق تربت من کنند تا همت من دافع آن واقعه گردد و روان شیخ درین بلیّه موافق تقدیر شده هیچ مدافعتی نکرد و معاونتی نمود و مقارن این حال منکلی

ایچ نظام الدّین خسویه در حرکت آمد و از آوازهٔ وصول ایشان سلجوق شاه با خواص و لشکریان روی بجانب سواحل بحر عمان نهاد و چون التاجو نزدیک بشیراز رسید امیر مقرب الدّین مسعود وقضاة وولات واکابر واعیان با اعلام و مصاحف مراسم استقبال بجای آوردند و ساوری کشیده از سیلاب قهر و طوفان بلا بجودی استئمان پناهندند و التاجو آن جماعت را استمالت داده فرمود تا لشکریان که بر غارت و تاراج جازم بودند مطلقا پیرامون شیرازیان نکرند و عزیمت سواحل تصمیم داد تا صیدی که مراد او بود در قید آورد و سلجوق شاه نیز دل بر جنگ نهاده عنان عزیمت بجانب مخالفان منعطف گردانید صباحي که از صدمت سپاه سیاه پوش شام منهزم شد و در کازرون فریقین را ملاقات افتاده و بعد از ترتیب مواقف جدال چون هنگامهٔ حرب کرم شد حاکم ایچ بر اسپ کوه پیکر سوار شده بجانب میدان تاخت سلجوق شاه که در فروسیّت و شجاعت آیتی بود بضرب شمشیر نخست شخص او را از مرکب حیات پیاده ساخت و لشکر مغول از آن دست و بازو متعجب شده چون بحر زخار در جوش و خروش آمدند بیکبار حمله

وحشم از عقب اغل بیك روان کردند و شمس الدین
 که اورا با ترکان خاتون متهم می داشتند کمریخته عازم
 اردوی هلاکو خان شد و عصیان سلجوق شاه و قتل
 کماشتکان پادشاه بشنیع تر وجهی معروض داشت و ایلخان
 بعد از استماع این خبر محمد شاه را که بسیورغامیشی
 مخصوص گردانیده اجازت انصراف داده بیاسا رسانید
 و حکم فرمود که التاجو تیمور با لشکر مغول بشیراز روند
 و آتش فتنهٔ سلجوق شاه را بضرب تیغ آبدار فرو نشانند
 و از اصفهان ولر و یزد و کرمان و ایچ مدد فرستند التاجو
 باصفهان رسیده ایلچی پیش سلجوق شاه فرستاده پیغام
 داد که ما بحکم یرلیغ پادشاه روی زمین با لشکر انبوه
 عازم آن دیاریم اگر بجرأتم خویش معرف شده در مقام
 عذرخواهی می آید و از وخامت عصیان و طغیان اندیشه
 می نماید بپایهٔ سریر اعلی کسان فرستیم تا ایلخان از سر
 کناهان او درگذرد و اگر هنوز از غایت ضلالت رعایت
 ملک و جان و اموال و دماء مسلمانان مصلحت نمی داند
 ما نیز دانسته باشیم و ایلچی بعد از تبلیغ رسالت نکالی
 بلیغ یافت و چون لشکرها مجموع گشتند التاجو با حاکم
 کرمان و علاء الدوله اتابک یزد برادر ترکان خاتون و ملک

برکنده با کوشوارها پیش مطرب مجلس انداخت و در آن وقت اغل بیک و قتلق بیتکیچی بیرلیغ هلاکو خان باسقاقان شیراز بودند چون روز دیگر این قضیه نا مرضیه فاش شد باسقاقان برین حرکت انکار کردند و با آنکه سلجوق شاه بمعاذیر دلپذیر در حضرت خاقانی ابراء ذمه خویش می توانست نمود و پادشاه را بر سر رضا می توانست آورد اما سکر و غرور از طریق صواب او را دور افکند و چون باسقاقان بخدمت آمده دیدند که کیفیت مجلس نوعی دیگرست توهم نموده و بی رخصت بر اسپان خود سوار شده روی بوئاق خویش نهادند و پادشاه چون از رفتن امرا خبر یافت از سرطیش و خفت با تهی پیراهن و کزلی در دست پای در رکاب آورده از عقب ایشان شتافت و اول باغل بیک رسیده کزلی چنان بر سرش زد که نقش چهره او از لوح وجود ستوده شد و فی الحال از مرکب در کشته جان بقابض ارواح سپرد و شعله غضب بالا گرفته فرمان داد تا لشکریان و عوام الناس با سنک فلاخن و قار و رهای فقط کرد منازل باسقاقان در آمده مساکن ایشان را چون جگر مصیبت زدگان بسوختند و قتلق بیتکیچی را نیز با خدم

منظري خوب و هيأتي مرغوب داشت و در مبداء جلوس طائفه از امرا را كه منشاء فتنه و فساد بودند از ميان بر گرفت و ترکان خاتون را در سلك از دواج كشيد تا از مكر و فريب او ايمن باشد و خزائن و دفائن را در تحت تصرف آورد و سلجوق شاه نيز پادشاهي عيانش متهتك مهيب بود چون تجاويف دماغش از بخار باده ممثلي كشتي بعقوبت هر كس اشارت كردي شبی در مجلس بزم نشسته بود كه ناگاه اندیشه ملامت لايمان در باب ترکان خاتون بر خاطرش گذشت و هر چند مشغوف جمال و شيفته وصال او بود عنان تمالك و تماسك از دست داده در آن حين نظرش بر زنكي افتاد كه چهره چون زلف دلبران دژم و قامتي چون شب مشتاقان دراز داشت و از كمال غيظ و فرط خشم اشارت كرد كه آن ديو سياه سر ترکان خاتون را كه با خورشيد و ماه لاف همسري زدي از بدن جدا كند و آن بد نژاد بموجب فرموده عمل نموده و سر حور پري زادرا در طشتي نهاده پيش سلجوق شاه آورد و دو دانه در خوش آب كه قيمت هريك از آن موازي خراج مصر و شام بود آن كل اندام در كوش داشت سلجوق شاه هر دو كوش او را بدست خويش

مکامن بیرون جستند و آن شاه شیردل را بروباه بازي ترکان آهو چشم در خواب خرکوش صید کردند و این مثل دیرست که گفته اند که از دشمن صدق و صفا و از زن عهد و وفا چشم نتوان داشت و ترکان او را بخدمت ایلخان فرستاده عرضه داشت که محمد شاه از عهدهٔ ملک داری بیرون نمی توانست آمد و بر خون بی کناهان که موجب خرابی مملکتست اقدام می نمود و درین مدت بر خلاف سیرت پادشاهان عمل می کرد و این سخن موقع قبول یافته ایلخان ترکان را در آن باب معذور داشت در نظام التواریخ آورده که مدت پادشاهی محمد شاه هشت ماه بود

ذکر اتابک سلجوق شاه بن سلغر شاه

چون باغواي ترکان خاتون محمد شاه گرفتار کشت جمعی از امراء شول را بقلعهٔ اصطخر فرستاد تا سلجوق شاه را آورده سریر سلطفت را بوجود او مزین گردانند و وصول آن جماعت و خلاصی سلجوق شاه مقارن یکدیگر افتاده ایشان در رکاب او مراجعت نمودند و نسب سلجوق شاه از جانب مادر منتهی بسلاطین سلجوقي می شود و او

این دو بیت دیگر ضمیمه آن کرد رباعی کی باشد
 ازین سنک برون آمدم . یا نیست ازین سنک برون
 آمدم . کوئی مکر از سنک برون می آید . پروانه از
 سنک برون آمدم . محمد شاه در جواب سطری چند
 عشوہ آمیز نوشت و بساط مهر اخوت در نوشت و بکار
 عیشی و ارتکاب مناهي مشغول گشت و با این خصلت‌های
 ناپسندیده بر سفک دماء اقدام می نمود و خون بی‌کناهان
 مانند جرعه صهبا برخاک می ریخت و غبار نفرت
 و عداوت از هر طرف می انگیخت و اگرچه دختر ترکان
 خاتون را در حبالة نکاح آورده بود بقول ترکان التفات
 نمی فرمود و بر رد ملتمسات او اقبال می نمود و مقارن این
 حال خبر رسید که محمد شاه و دختر ترکان خاتون باید
 که باردوی اعلی حاضر شوند تا بحضور ایشان در تنسیق
 و تنظیم مملکت فارس مشورت کرده آید و محمد شاه
 در توجه بجانب اردوی هلاکو خان توقف و تعلل
 می نمود و در رفتن امهال و اهمال جائز می داشت و چون
 از صادرات افعال شنیع محمد شاه ترکان خاتون ملول
 و متبرّم گشت با امراء شول و تراکمه مواضعه کرده انتهاز
 فرصت می نمودند و در زمانی که بحرم در آمد جمعی از

اختلال ملکست با اشراف واعیان ملک در تعیین کسی
که شایسته تاج و تخت باشد مشورت فرموده قرعه
اختیار بسلغر شاه افتاد

ذکر محمد شاه بن سلغر شاه بن اتابک سعد بن
اتابک زنکی

چون محمد شاه پادشاه شد خزائن و عساکرا در عقد
ضبط اوامر و نواهی آورد و او در مردی و جرأت نظیر
نداشت و در واقعه بغداد ملازم رکاب هلاکو خان بود
وایلخان آثار شجاعت و مردانگی از و دیده بود و حرکات
و سکفات او را در مجلس بزم و رزم پسندیده داشته چون
بر مسند حکومت بنشست تهتک آغاز کرد و بلهو و لعب
و شرب خمر و استمتاع از بتان سیم اندام در بام و شام
مشغول گشت و درین اثنا برادر بزرگترش که در قلعه
اصطخر محبوس بود شفاعت نامه در قلم آورده این دو
بیت در آن مندرج کردانید رباعی درد و غم و بند
من درازی دارد عیش و طرب تو سر فرازی دارد بر
هر دو ممکن تکیه که دوران فلک در پرده هزار گونه
بازی دارد و از حیثیات جمال الدین مسعود خجندی

وزارت رسانیده بود با تحف و هدایا و تنسوقات باردوي
 هلاکو خان فرستاده اظهار اطاعت و انقياد کرد و ایلخان
 جهت ایالت اتابک محمد بدست ایلچیان منشور فرستاد
 و اهالی شیراز ترکان را بشامت مقدم منسوب گردانیدند
 یعنی اتابک ابو بکر اورا جهت پسر خود خطبه کرد
 ابواب محنت و مشقت و فتنه و بلیت مفتوح گشت و نیز
 اورا بحسب شمس الدین مناق که از خواص غلامان
 و مالیک اترک اتابکی بمزید قربت مذکور و بوفور ملاحات
 موصوف بود مطعون و متهم داشتند و چون مدت دو
 سال و هفت ماه از زمان دولت اتابک محمد بگذشت
 از بام قصر بیفتاد و از شجره سلطنت ثمره نا چیده
 و از قدح خوشکوار حکومت قطره نا چشیده بریاض
 قدس و حدایق انس خرامید رباعی کل صبحدمی
 بخود برآشفست و بریخت . با باد صبا حکایتی گفت
 و بریخت . بد عهدي دهر بین که کل در ده روز . سر
 برزد و غنچه کرد و بشکفت و بریخت . ترکان کیسوی
 مشک رنگ را چون چنک در پای انداخت و رباب وار
 در کشاکش محنت فراق قرین ناله زار شد و بعد از
 تقدیم مراسم تعزیت چون دید که تغافل و اهمال موجب

شیرازی رحمه الله معاصر بعضی از اتابکان شیراز بود
و مصنفات او مشحونست بمدح اتابک سعد بن زنکی
و پسرش اتابک ابو بکر افاض الله علیهما شایب الغفران

ذکر اتابک محمد بن اتابک سعد بن اتابک ابو بکر
بن اتابک سعد بن اتابک زنکی

اتابک سعد چون از جام پادشاهی جرعه نوش نا کرده
ساغر حنظل مذاق از دست ساقی و ظن آنکه الفراق در
کشید پسرش اتابک محمد را که در صغر سن بود بر
تخت مملکت فارس بنشاندند و مادرش ترکان خاتون
همشیره علاء الدوله اتابک یزد که زنی رای زن با فطنت
و فن بود مدبر امور ملک کشته سپاهی ورعیت را در
کنف راحت و رفاهیت جای داد و اطراف بر و بحر از
آسیب مفسدان مصون و مأمون گردانید و خزاینی که
اتابک ابو بکر در مدت سی و اند سال اندوخته بود بر
لشکریان و غیرهم از ارباب احتیاج و استحقاق صرف نمود
اقتضاء روزگار خود همین است یکی رنج خورد و نهد
و دیگری کنج برد و دهد و ترکان خاتون از کمال حزم
و دور بینی خواجه نظام الدین ابو بکر را که بمنصب

عازم بغداد شد اتابك ابو بكر برادر زاده خود محمد شاه را با طایفه از لشکریان روانه اردو گردانید و بعد از فتح بغداد بار دیگر اتابك سعد بموجب فرموده پدر بخدمت پادشاه رفت و اعزاز و نوازش یافته باز کشت و پیش از وصول بمقصد مانند پدر متوجه جانب دیگر شد تفصیل این اجمال آنکه چون مدت سی و پنج سال از حکومت اتابك ابو بكر منقضی گشت و ماهی عمر او در شصت و هفتاد افتاد در پنجم جمادی الآخر سنه ۶۸۰ ثمان و خمسين و ستمانه منشور سلطنت وی بدست منشی تقدیر طی شد و بهار عمر وی مفضوض بدی کشت و جام غم انجام وی بی می ماند و پسرش اتابك سعد در مستهل این سال از بغداد مراجعت نموده بود و در اثناء راه بعرض مرضی مبتلا گشت و در منزلی از منازل سر بر بستر نا توانی نهاده بود که ناگاه خبر مرك پدر و وراثت تخت و جاه و بخت بوی رسید بیت دیدار دلآرام بهنگام وداع مانند جلایی که درو زهر دهند و از خبر مرك پدر مرض قرّة العین اشتداد یافته در گذشت و فوت اتابك سعد بعد از وفات اتابك ابو بكر بدوازده روز بوقوع انجامید المم الشعرا شیخ مصلح الدین سعدی

و خدمتش اگرچه از شرب خمر محترز و مجتنب بود اما در بارگاه او اسباب عشرت مهیا و مرتّب داشته امرا و ارکان دولت و ائذقان شراب خوردندی و مطربان خوش الحان بنغمات داودی مجلس را مزین و اهل مجلس را مروج داشتندی و هر سال مبلغ سی هزار دینار زر که محصول اندک ولایتی که از اعمال شیراز بود و جزئی از ظرایف استرضاء خاطر خان ترکستان کردی و پسر خود را با یکی از برادر زادگان با آن مال بخدمت قآن فرستادی و شکنکان مغول که بشیراز می آمدند منزل ایشان در بیرون شهر تعیین می فرمود و نمی گذاشت که هیچ کس از عوام با آن قوم ملاقات کند تا زود زود بر احوال ملک اطلاع نیابند و چون هلاکو خان جهت تسخیر ممالک غربی بفرمان منکو قآن با حوالی ما وراء النهر رسید اتابک سلجوقشاه را با حمی سنکین بخدمت حضرت فرستاد و در کنار آمویه با پادشاه ملاقات کرده سیورغامیشی یافت و چون هلاکو خان قلاع ملاحده را مفتوح گردانید اتابک ابو بکر پسر خویش سعد را برسم تهنّت باردوی پادشاه روان کرد و سعد ترجیب و نواخت یافته بوطن مألوف مراجعت نمود و در آن حین که هلاکو خان

کرد و دار الشفائی در غایت آراستگی باتمام رسانید و اطباء
 حادق را بملازمت آن نصب فرمود و باران انعام و اصطناع
 او سرّاً و علانیة بر زهاد و عباد و صلحا و متصوّفه فائض
 گشت و جانب ایشان را بر علما و صلحا و افاضل و ائمه مرجّح
 داشت و چون چنکیزخانیان و لشکر تتر بر ارباع و اطراف
 عالم استیلا یافتند اتابک ابو بکر از غایت حزم
 دور اندیشی برادر خود را تهمتن نام با ظرائف و تنسوقات
 بخدمت اوکنای قاآن فرستاد و قاآن مراسم سیورغامیشی
 مرعی داشته یرلیغی با لقب قتلخ خانی ارزانی داشت
 و ملک فارس بدین حرکت از تعرض لشکر بیکانه مصون
 و محروس ماند شیخ مصلح الدّین سعدی قدّس سرّه در
 مدح او کوید بیت ترا سدّ یاجوج کف از زر است .
 نه رویدین چو دیوار اسکندر است . کوید که اتابک ابو
 بکر در سلوک طریق احتیاط چنان متیقّظ بود و وجوه
 مال انکیزی را چنان مستحقّظ که گلی و جزوی اعمال
 و اشغال بعمّال و متصرّفان و کتبه خود تفویض نمودی
 و در وقتی که محاسبات مفروغ گشتی بغور نقیر و قطمیر
 رسیدی و هیچ وزیر و نائب را مکنت آن نبودى که بی
 اذن و رخصت او در اتمام ادنی مهمّی جسارت نماید

امیر المؤمنین و توقیعش این لفظ که الله بس چراغ
دودمان سلغر و واسطه قلاده آن خاندان بود بحکم ارث
و استحقاق وارث تاج و تخت کشت صیت علو شان او از
مبداء مشرق تا منتها مغرب رسید پادشاهی پاك اعتقاد
صائب تدبیر بود و در اظهار شعار اسلام ید بیضا می نمود
و بجلالت قدر و نیاخت ذکر از سلاطین جهان امتیاز
داشت و ولایت فارس که از دویت سال باز بواسطه
محاربات سلاطین شبانکاره با آل بویه و کماشکان
سلجوقیه و قدوم سلطان غیاث الدین و غیره چون چشم
بتان خراب گشته بود بپمن دولت و حسن معدلت او
مانند روی عروسان آراسته شد و از اطراف و اکناف
ربع مسکون افاضل و اشراف احرام طواف سرپرده
همایون او بسته بعواطف خسروانه و عوارف پادشاهانه
اختصاص یافتند و بسیاری از جزائر و سواحل چون
قطیف و بحرین و غیر ذلک بسعی ملازمان او مفتوح
گشت و در بعضی از بلاد هند القاب شریفش را در خطبه
مندرج گردانیدند خواتی و معابد و مدارس و مساجد
شیراز که روی بخرابی نهاده بود معمور ساخت و قری
و مزارع و طواحین و مستغلات مرغوب بر بقاع خیر وقف

و مسجد جامع جدید را چون عرصهٔ مکرمت خود وسیع
 و مانند همت عالی نهمت خویش رفیع از خشت پخته
 و کچ بنا فرمود و مستغلات فراوان بر آن وقف کرد و بغیر
 ازین نیز عمارات را نسخ البنیان باتمام رسانید و چون هر
 بدایتی را نهایتی مقدرست و هر کمالی را زوالی مقرر بقولی
 بعد از بیست و نه سال که بعدل و انصاف روزگار
 گذرانیده بود در احدی و عشرين جمادی الاول سنهٔ
 ثلث و عشرين و ستمانه در عوض کوشهٔ تخت سلطنت
 مفرش خاک را بستر و بالین ساخت بیست جهان را
 نمایش چو کردار نیست . بدو دل سپردن سزاوار
 نیست . او را در عمارت ایش خاتون دفن کردند و بعد
 از وفات اتابک سعد ارکان دولت او با پسرش در مقام
 متابعت و موافقت آمدند

ذکر اتابک مظفر الدین قتل خان ابو بکر بن اتابک
 سعد بن زنکی

بر صفحات فرامین طغرای او بدین آیین بود که وارث
 ملک سلیمان سلغر سلطان مظفر الدنیا والدین تهمتن
 اتابک ابو بکر بن اتابک سعد بن اتابک زنکی ناصر

تقبّل نموده متوجّه اند دست بردی نمایند و برین قرار ابو بکر بن سعد از شیراز بیرون آمده چون میان پدر و پسر بجز پشتهٔ ماسن ما بین نمایند ابو بکر جمعی را در پایین پشته توقیف فرمود و از لشکریان خوارزم هر کس که از آن پشته منحدر می شد بقتل می رسانید تا مقدار صد نفر در عرضهٔ فناء آمدند و چون بقیّهٔ خوارزمیان ازین قضیه آگاه گشتند تصور کردند که نقض پیمان و نکث میثاق از جانب اتابک است فریاد الامان باوج آسمان رسانیدند و اتابک سعد ایشان را تسکین داده با فوجی از لشکر روی پسر نهاد تا از موجب آن قهر استعمال نماید و اتابک ابو بکر هنگام ملاقات شمشیر تهرّد از نیام لاله فام بین الملوك برکشیده زخمی بر پدر زد و بنا بر ضخامت خفتان و استحکام آن زیاده آسیبی باتابک نرسید چون پدر عصیان پسر مشاهده کرد بزخم کرز کاو سر او را بر زمین افکند و بحبس فرزند عاق در قلعهٔ اصطخر فرمان داد و بنفس شریف متوجّه شیراز شده برمسند عزّ و ناز متمکّن گشت و ملکه را با تجمل تمام کسایل فرموده آنچه وعده کرده بود بپا رسانید و بعد از مصالحه با خوارزمشاه در شیراز باردوی حصین برافراشت

در مجلس بزم حریف و جلیس خویش گردانید حرکات
 و سکنات سنجیده و پسندیده طبع سلیم پادشاه افتاد و هم
 در آن چند روز ملک زوزن واسطه شده مقرر بر آن شد
 که اتابک سعد دختر خود را ملکه خاتون در سلك از
 دواج سلطان جلال الدین منتظم گرداند و پسر خود زنکی را
 بحضرت سلطان فرستد و هر سال ثلث ارتفاعات فارس را
 بخزانۀ عامرۀ رساند و قلعهٔ اصطخر و اشکنوان بکماشتگان
 سلطان سپارد و در بعضی از تواریخ مسطور است که
 مدت چهار هزار سال است که صدای کوس پنج نوبت
 از بام آن دو قلعه بکوش ساکنان هفت آسمان رسیده
 است و این بیت فردوسی گوید بیت سه دژ کنبدان
 و صطخر کزین بود جای شاهان ایران زمین . اشارت
 بدین دو قلعه داشته اند و اتابک سعد بدین شروط
 رخصت انصراف یافته خوارزمشاه اورا خلعت پادشاهانه
 داد و چون ابو بکر بن اتابک سعد صورت مصالحه
 و التزامات پدر معلوم کرد قلق و اضطراب تمام نمود و رای
 اتابک را درین باب نا صواب شمرده با خواص خویش
 مواضعه کرد که در حین تقبیل رکاب آسمان سرعت
 اتابک با خوارزمیان که مصحوب و جهت تسلیم آنچه

جسارت انکشت بدنشان گرفته حکم فرمود که پردلان دست بخون اتابك نیا لایند و او را زنده بخدمت آورند لشکریان مرکزوار خدمتش را در میان گرفتند و درین اثنا اتابك از اسب جدا شده او را گرفته پیش سلطان بردند خوارزمشاه از وی سؤال کرد که سبب این جرأت و جسارت چه بود اتابك زمین خدمت بوسیده معروض داشت که تا غایت معلوم من نبود که این لشکر متعلق بشهریار عالمیانست حسن هیات و لطف گفتار اتابك خوارزمشاه را مانع قتل او شده فرمان داد تا در خرکاهی برای او نصب کردند و طایفه از مردم هشیار بمحافظت او قیام نمایند ارکان دولت خوارزمشاه بخدمت اتابك تقرب نمودند و اتابك از کمال وقار و خویشتن داری ایشان را تعظیم نمی کرد و مقارن این حال عرق شفقت و عطوفت خوارزمشاه در حرکت آمده فرمود تا خیمه و بارگاه و آوایی مجلس بزم و فراش خانه و مطبخ و دیگر ما محتاج که لایق ملوک رفیع مقدار باشد جهت اتابك مرتب گردانیدند و قبل از آنکه چشم او برین اشیا افتد همه را بر خواص و امراء سلطان قسمت کرد و چون کیفیت حال بسمع خوارزمشاه رسید از علو همت اتابك تعجبها نمود و او را

و شیراز خالی گذاشتی تا در سنهٔ ستمائیه اتابک اوزبک
پهلوان بشیراز آمد و بر غارت شعوا و حرکات شنعا اقدام
نمود و در سنهٔ اثنی و ستمائیه سلطان غیاث الدین سلطان
محمد خوارزمشاه با لشکری زیاده از مور و مار بآن ولایت
آمده دمار از نهاد شیرازیان برآورد و اتابک با چنین
قصد ها که بمملکت او می پیوست و دهنها که بدار
الملک او راه می یافت بر خنک باد رفتار سوار شده هوس
جهان نوردی می داشت و اگر چند کوه و قار بود
چون محور چرخ کرد عالم کشتی آرزو می کرد مصدق
این مقال آنکه در سنهٔ اربع و عشرين و ستمائیه با هفتصد
سوار تا حدود ری عنان ریز رفت و در آن اوان سلطان
محمد خوارزمشاه با سپاهی که محاسب و هم بسرحد عدد
احصای آن نمی رسید بعراق درآمده متوجه بغداد بود
و اتابک سعد با آن مقدار مرد که در ظل رأیت او مجتمع
بودند عنان سبک و رکاب کران کرده خود را بر قلب
لشکر سلطان زد و سه صف از صفوف لشکر سلطان از
صدمهٔ اتابک متفرق و منهزم شدند و اتابک چون شیر
جنگی بر اطراف و جوانب حمله می کرد و سوار از پشت
زمین بر زمین می انداخت و سلطان از مشاهدهٔ این

ذکر اتابک مظفر الدین ابو شجاع سعد بن زنکی

او حاتم زمان ورستم روزگار بود آثار شجاعت و شهامت
 او در اطراف عالم ظاهر و انوار سخاوت و معدلت او بر
 اکناف جهان باهر وزیر او در اول رکن الدین صلاح
 کرمانی بود و بعد از وی عمید الدین ابو نصر اسعد قائم
 مقام او گشت و او از فنون علوم بهره تمام داشت شعر
 نیکو گفتی نوبتی اتابک سعد اورا پیش سلطان محمد
 خوارزمشاه فرستاد و سلطان محمد اسعد را منظور نظر
 عاطفت گردانیده در مجلس بزم احضار می فرمود روزی
 سلطان در اثناء سرخوشی این بیت بر وزن رباعی گفت که
 رباعی در رزم چو آهیم در بزم چو موم * بر دوست
 مبارکیم و بر دشمن شوم * و با سعد اشارت کرد که بیتی
 دیگر کوید اسعد بر بدیهه گفت بیت از حضرت ما
 برند انصاف بشام * و ز هیبت ما برند ز ناز بوم * و سلطان
 محمد اسعد را ستایشها کرده آن روز بر ساز و ترانه شراب
 خوردند و بعضی این رباعی را نسبت بسطان جلال
 الدین خوارزمشاه کرده اند و اصح قول اولست کویند که
 اتابک سعد پیوسته باطراف ولایت عراق لشکر کشیدی

ذکر اتابک مظفر الدین تکه بن زکی

وارث تاج و تخت پدر کشت و در ضبط ممالک و حفظ
مسالک بر شیوهٔ آباء کرام خویش عمل کرده خواجه امین
الدین محمد کازرونی که حاتم زمان و صاحب کرامات بود
بوزارت اشتغال می فرمود و آن وزیر صائب تدبیر قریب
بمسجد عتیق مدرسهٔ و خانقاهی ساخت و در اوایل
حکومت تکه اتابک پهلوان محمد بن ایلدکز انتهاز
فرصت نموده لشکر بشیراز کشید و قتل و غارت کرد و در
شهور سنهٔ خمس و سبعین و خمسمائه اتابک تکه جراحات
آن حادثه را بمرهم شفقت مبدل گردانید و چون مدت
بسیست سال بامر حکومت و عدالت قیام نمود مرغ
روحش از قفس قالب بکنکرهٔ عرش پرواز کرد

ذکر اتابک مظفر الدین طغرل بن اتابک سنقر

پادشاهی هنرمند هنرپرور بود اما زیادهٔ تأییدی نداشت
چند نوبت بر اتابک تکه خروج کرد و از عراق لشکر آورد
عاقبت تکه او را در جنگ گرفته میل کشید و بعد از آن
باقیم وجهی او را بکشت

ذکر اتابک مظفر الدین زنکی بن مودود سلغری

در آن اوان که برادرش در گذشت او غائب بود شوهر خواهرش که رباط سابق در بیضا منسوب باوست والی ارسلان که از جمله سلغریان بود در ملک طمع کردند و زنکی باز کشته با ایشان جنگ کرد و نسیم نصرت بر رأیت او وزیده هر دورا هلاک ساخت اتابک زنکی با رای پر و بخت جوان آیین داد و دهش پیش گرفت آورده اند که خانقاه شیخ ابو عبد الله خفیف قدس سره موضعی مختصر بود و او چند کز زمین بر آن افزود و در تعمیر آن اهتمام فرمود و اسباب مرغوب بروی وقف کرد و بعد از وی اتابک ابو بکر در تجدید آن بقعه سعی نمود و چون باتمام رسید بصواب دید یکی از مشائخ شیراز نماز جمعه در آنجا اقامت کردند و بعد از آن قتلغ بن ملک خاتون امیر شیخ ابواسحق بن محمود شاه اینجو عمارت اتابکان خراب کرده سه کنبد رفیع متصل بیکدیگر بنیاد نهاد فی الجملة اتابک مظفر الدین زنکی چهارده سال بامر حکومت قیام نموده در شهر سنه ۴۸۱

احدی و سبعین و خسمائه وفات یافت

ملکشاه بن محمد بن محمود بن مسعود بن محمد بن
ملکشاه بن الب ارسلان بر ولایت فارس استیلا یافت
و چون يك سال از حکومت ملکشاه بگذشت اتابك سنقر
بن مودود بر وي خروج کرد

ذکر اتابك مظفر الدین سنقر بن مودود سلغري

چون دولت آل سلجوق بنهایت رسید اتابك سنقر
بن ملکشاه بن محمد خروج کرد و کوكب طالع او بذروه
شرف رسیده ملکشاه از وي منهزم گشت و سنقر
افسر سلطنت بر سر نهاده بانتظام امور مملکت
و تمشیت مهام سپاهي ورعیّت مشغول گشت و رسوم
عدل و انصاف تازه کرد و یعقوب بن ارسلان که او را
اتابك شومله می گفتند چند نوبت لشکر کشید و میان او
و اتابك سنقر محاربات رفته عاقبت یعقوب بن ارسلان
چنان منهزم گشت که دیگر خیال منازعت نبست و اتابك
سنقر در شهر شیراز خانقاهي و مسجدی و مناره رفیع بنا
کرد و چون مدت سیزده سال از حکومت او منقضي
گشت از دار غرور بسرای سرور انتقال نمود

جمله شش نفر از کماشتکان سلجوقیان بودند بدین ترتیب که ذکر کرده می شود چون سلطان الب ارسلان مملکت فارس را در حوزه تصرف آورد بمقاطعه و ضمان بفضلویه شبانکاره داد وبعد از آنکه او عصیان نموده خواجه نظام الملک خدمتش را بکرفت رکن الدین خمارتکین والی آن ولایت کشته ریاطی که در میان خوار وری بوده او ساخت و اکنون معلوم نیست که اثری از آن باقی هست یا نی وبعد از وی اتابک چاولی بجای او منصوب گشت و قلع و قمع سرکشان شبانکاره بسعی و اهتمام او میسر شد و پس از چاولی اتابک قراچه حاکم آن دیار گشت و مدرسه در شیراز ساخته اسباب و املاک فراوان بر آن وقف کرد و در جعفرآباد کوشکی و تختی بر سر کوهی ساخته است و تا اکنون اثر آن باقیست و تخت قراچه مشهور است و او بر در همدان کشته شد و بعد از وی اتابک منکوس والی فارس گشت و در جوار مزار ام کلثوم مدرسه بنا کرد و مرقد او آنجاست و خاتون او زبیده زنی عالی همت بود و بعد از وی اتابک بوزابه متصدی حکومت گشت و او حاکمی بود منصف و بصدق و اخلاص متصف و چون بوزابه کشته شد

قتلغ اینانج شده یکی از امراء تکش خان در ری اورا
 بکشت و بعضی از قضایاء او در ضمن احوال طغرل
 سلجوقی مرقوم کلا بیان کشته بتکرار آن مصدع نشد

کفتار در تاریخ سلغریّه و اتابکان فارس

ناقلان اخبار و راویان آثار چنین روایت کرده اند که در
 زمان پیشین از انقلاب روزگار و تصاریف چرخ دوار امراء
 تراکمه با مقدار پنجاه هزار سوار بواسطه تهنک و سوء
 تدبیر پادشاه خود از وطن بیرون آمده در اطراف عالم
 متفرق شدند و از آن جمله یکی سلغر بود که با حشم
 و خدم بخراسان آمد و مدتها در اطراف آن تاختن می کرد
 و چون سلجوقیان بر ولایت ایران استیلا یافتند بخدمت
 ایشان پیوست و بحجابت ایشان موسوم شد و فرزندان
 او بجانب فارس رفته در میان آن ولایت و خوزستان
 و لرستان و کوه کیلویه که مملکت بزرگست رحل اقامت
 انداختند و مودود بن سلغر بدستور معهود دم از اطاعت
 سلجوقیان می زد و اولاد خود را بنوبت بخدمت ایشان
 می فرستاد مورخان گفته اند که از آخر ایام دیلمه تا ظهور
 سلغریان هفت کس در فارس حکومت کرده اند و ازین

حال سلطان طغرل از قلعه که محبوس بود با اتفاق امرا بیرون آمده بعراق رفت و قبتیه خاتون را بخواست و قتلغ اینانج با برادرش نصرت الدین ابو بکر در کار ملک نزاع نمود و بر سر او لشکر کشیده در يك ماه برادران چهار نوبت جنگ کردند و در جمیع این معارك اتابك ابو بکر غالب آمد از احوال ابو بکر همین مقدار پیش معلوم نشد عیب نفرمایند

ذکر قتلغ اینانج بن اتابك محمد

چون سلطان طغرل مادر قتلغ اینانج قبتیه خاتون را بخواست پسر و مادر اتفاق کرده زهر در طعام تعبیه کرده خواستند که بخورد سلطان دهند شخصی ازین واقعه طغرل را آگاهی داده چون طعام حاضر ساختند سلطان تکلیف فرمود تا قبتیه خاتون آن طعام را تناول کرد خوردن همان بود و مردن همان و سلطان طغرل قتلغ اینانج را محبوس کردانید و بعد از چند گاه بشفاعت بعضی ارکان دولت باطلاق او حکم فرمود و او با سلطان مخالفت کرده پیش تکش خان رفت و بعد از کشته شدن سلطان طغرل شامت کفران نعمت شامل حال

مستحکم گردانید امراء طغرل متوهم شده با او گفتند که بعد ازین اقامت ما درین دیار مصلحت نیست چه احتمال قریب دارد که ملک مازندران مارا بقلز ارسلان سپارد واین اندیشه در خاطر مجموع رسوخ یافته سلطان و امرا از مازندرن بحدود دامغان رفتند و در پای کرد کوه خرابی بسیار از ایشان ظهور یافت و در خلال این احوال قزل ارسلان بواسطهٔ وصول لشکر کرج بنواحی اران و آذربایجان متوجه آن صوب کشت و سلطان بعراق در آمد و بعد از آن میان سلطان طغرل و قزل ارسلان وقایع بسیار دست داد چنانچه نبذی از آن در تاریخ سلجوقیان سمت گذارش یافت و در آخر عهد قزل ارسلان خلیفه منشور سلطنت باسم او فرستاد و پیغام داد که پادشاه توئی و ما حامی توئیم و قزل ارسلان بخار عجب و بیدار بکاخ دماغ راه داده در همان چند روز در دست فدائیان کشته شد

ذکر اتابک ابو بکر بن اتابک محمد

بعد از کشته شدن عم خود قزل ارسلان در تبریز بر مسند حکومت بنشست و بمدد قبتیه خاتون پسرش قتلغ اینانج متصدی ایالت عراق کشت و مقارن این

واكتسابا بتومي رسد و ايلدکز بحيله وصنعت بر دولت
 سلجوقيان استيلا يافته بود و از آل سلجوق كسي كه
 اهليت و استحقاق پادشاهي داشته باشد غير از تو نيست
 بلكه پيش از تو از اين خاندان مماثل تو شهرياري در
 خانه زين ننشسته و بخاطر چنان مي رسد كه قزل ارسلان
 عاقبت شمه مردود و نقص پيمان شعار خود ساخته ترا
 بقلعه از قلاع خواهد فرستاد اكنون بر تو واجبست كه
 اندیشه كار خویش كني واهمال و تغافل كه متضمن
 ضايع شدن نفس نفيس است جايز نداري سلطان
 طغرل پرسيد كه چاره اين كار چيست ظهيرك جواب
 داد كه تدبير آنست كه بملك مازندران التجا نمائي
 و چون بآن مأمن برسي جمعي از امرا كه از قزل ارسلان نا
 ايمن و رنجيده اند بي شك بتو ملحق شوند و تو بامداد
 ملك مازندران و معاونت امراء خاصه ملك موروث را از
 قزل ارسلان انتزاع نمائي سلطان راي ظهيرك مستحسن
 داشته روي بهمازندران نهاد و حسام الدين اردشير پادشاه
 آن مملكت در تعظيم و تجليل و توقير سلطان طغرل
 غايت مبالغه بجاي آورد و درين اثنا قزل ارسلان رسولي
 بهمازندران فرستاد تا ميان او و ملك آن ديار قاعده ميثاق

کشند تا فرزندان وی سالم بمانند قبتیه خاتون
 نكداشت از اتابك محمد چهار پسر ماندند اتابك ابو
 بكر و قتلغ اينامچ و مير ميران و اوزبك پهلوان ابو بكر
 و اوزبك از كنيزكي متولد شده بودند و قتلغ اينامچ و مير
 ميران از قبتیه خاتون در وجود آمدند

ذكر اتابك قزل ارسلان بن اتابك ايلدكز

بعد از فوت اتابك محمد قبتیه خاتون می خواست که در
 حباله نكاح سلطان طغرل در آمده پسرش قتلغ اينامچ
 امير الامرا باشد که ناکاه درین اثنا قزل ارسلان از تبریز
 رسید و قبتیه خاتون را نكاح کرد و چون قزل ارسلان میل
 بغلامان داشت پیش از يك شب با خاتون دست در
 آغوش نکرد اما در امور ملك براي او کار کردی و با
 پسران اتابك محمد تكبر و تجبر می نمود و ایشان را از
 زمره خدمتکاران و غلامان می شمرد و سلطان طغرل نشانه
 پیش نبود و درین اوقات ظهيرك سنکلابادی که از
 برکشیدگان اتابك محمد بود بغایت محتال و مشعبد از
 سطوت قزل ارسلان ترسان و هراسان ملازمت طغرل
 اختیار نموده با او می گفت که سلطنت عراق ارثا

مدّتی از موعد قدوم ایلچیان بگذشت کورخان تصوّر کرد که ایشان را در راه دزدان کشته اند واکر از صورت عذر اتابک خبر یافتی از کرد سم ستوران توران زمین روز روشن بر چشم او تاریک ساختی و همچنین بحیله و تدبیر رسولی بدار الخلافت فرستاد تا مبلغ شصت هزار دینار زر سرخ هر ساله برسم مرسوم سلطان طغرل بر مثال خوزستان بغداد اطلاق یافت و همچنین دختر خود را بشاه ارمن داد و حکم او نیز بر آن مملکت جاری شد و بعد از آنکه شاه ارمن وفات یافت و صلاح الدّین قصد ارمن کرد اتابک محمد فرمود تا مکتوبی نوشتند مزوّر و بر در خانه صلاح الدّین انداختند و وزیران مکتوب را بصلاح الدّین رسانیده او از راه بازگشت فی الجملة اتابک محمد از رای و مردی دقیقه مهمل نکذاشت اما دست تعرّض ابو یحیی را نتوانست که از دامن قبای حیات خویش کوتاه گرداند تا در شهر سنه^۱ اثنی و ثمانین و خمسمائه هادم اللذات دواسبه بر سروي تاخت و منکوحه^۲ او قبتیه خاتون دختر امیر اینانج زنی صاحب رای بود و چون خواص اتابک خواستند که بعد از مرگ او بموجب وصیّتی که کرده بود طغرل را میل

بر سریر خلافت بنشست استقرار امر مملکت خود را
موقوف بر بیعت صلاح الدین حاکم مصر و اتابک
محمد می دانست و اول رسولی بمصر فرستاده از صلاح
الدین بیعت خواست و چون خبر باتابک محمد رسید که
صلاح الدین را خلیفه در بیعت بروی تقدیم کرده برنجید
و فرمود تا نام خلیفه از خطبه اسقاط کردند بعد از یک
سال خلیفه اموال فراوان فرستاد و اتابک محمد را استرضا
نموده بار دیگر فرمود تا خطبه بنام او خواندند آورده اند
که چون کور خان آوازه شوکت و عظمت اتابک محمد
شنید رسولان فرستاد تا بر کماهی حالات او اطلاع یابند
و اتابک فرمود تا رسولان را بنوعی در شهر آوردند که هیچ
کس بر احوال ایشان اطلاع نیفتاد و نوازش فراوان در
باره آن جماعت بتقدیم رسانیده چنان کرد که قاصدان
در حین توجه خویش قاصدی پیش کور خان فرستادند تا
شمه از عظمت و شوکت اتابک و تعظیم و تکریم او
نسبت بوصول بایشان و آن جماعت عنقریب بموجب
دخواه معروض گردانید و چون ایلچیان دوسه مرحله قطع
کردند اتابک جمعی را در خفیه از عقب ایشان فرستاد تا
در جوف لیل همه را در زیر خاک پنهان کردند و چون

الدین شاهی رفت . از گردش چرخ کس ندادست
 نشان . در پانصد و اند آنچه در ماهی رفت . و هم در
 تاریخ کزیده مسطورست که در سنهٔ تسع و سبعین
 و خمسمائه ملک البخاز قصد دیار اسلام کرد و سلطان با
 برادران خود اتابک محمد و قزل ارسلان بجنگ اورفته در
 راه رنجور شده بازگشت و بهمدان آمده سنی فاطمه بنت
 علاء الدوله را در حبالهٔ نکاح آورد و در منتصف جمادی
 الآخر سنهٔ احدی و سبعین و خمسمائه در همدان وفات
 یافت هر چند ذکر ملک ارسلان سابقا رقم زدهٔ کلک
 بیان کشته بود درین مقام بر سبیل استطراد بار دیگر
 شمهٔ از احوال او مسطور کشته حل بر تعدد روایات
 نمایند

ذکر جهان پهلوان اتابک محمد بن اتابک ایلدکز
 بعد از فوت ملک ارسلان در عراق پادشاه شد و برادر
 خود قزل ارسلان را بآذربایجان فرستاد و در آن زمان
 سلطان طغرل بن ارسلان را که هفت ساله بود بر تخت
 نشاند و اساس ملک را چنان مشید گردانید که ملوک
 شرق و غرب ازو حسابها بر گرفتند و خلیفهٔ بغداد چون

بنشانند و جهان پهلوان اتابك محمد و قزل ارسلان از
 مادر سلطان ارسلان متولد شدند و چون اتابك ایلدکز
 مادر سلطان را بخواست امراء سرحد و اطراف نشینان سر
 بر خط فرمان او نهادند و اتابك ایلدکز اکثر اوقات
 دست در کمر زده در پیش تخت ارسلانشاه بایستادی
 و ارسلان بی استصواب او در هیچ امر شروع نکردی
 بلکه جزوی و کَلّی امور ملک را بحسن تدبیر او گذاشته
 بود و خود بمجرد اسم سلطنت قانع گشته اتابك ایلدکز
 در رکاب ارسلان چند نوبت با مخالفان مثل اتابك
 پلاس پوش و اینانج و ملوک کرج مصاف داده همه را
 منهزم گردانید بعضی از مورخان گفته اند که اتابك ایلدکز
 در یورش کرجستان رنجور شده و بواء در معسکر او افتاده
 باز کشت و چون بنخچوان رسید وفات یافت و ملک
 ارسلان بعد از وی بهمدان رفته آنجا در گذشت در
 تاریخ کزیده مسطور است که در سنه ۶ ثمان و ستّین
 و خسمائه والده ۶ ملک ارسلان رحلت کرد و در همان راه
 اتابك شمس الدین ایلدکز با وی موافقت نمود و قاضی
 رکن الدین جوینی درین واقعه کوید رباعی دردا که
 زمانه را نکو خواهی رفت و اندر پی او چو شمس

متفرّق شده پلاس پوش بمرآغه و شیرکیر بآبهر و قایمار
 بقم رفتند و ایلدکز که از جمله ارکان دولت قویتر بود
 باتفاق باقی اکابر سلطان طغرل بن مسعود را از رویین
 دز آورده بر تخت نشاند و مادر او را که بر مجموع ممالک
 تسلط داشت بزنی بخواست و طغرل بنامی قانع کشته
 رتی و فتق امور مملکت منوط و مربوط بحکم ایلدکز بود
 و بعد از چند گاه میان ایلدکز و مادر طغرل نکاری پیدا
 شده ایلدکز از وی ملول گشت چون آن عورت تجبر
 و تحکم شعار خود ساخته بود اتابک ایلدکز خواست که
 طغرل را از سلطنت عزل کرده بپسرش ارسلان دهد اما از
 خوف مادر طغرل از قوت بفعل نمی آورد و چون مادر
 طغرل وفات یافت اتابک ایلدکز طغرل را گرفته بقلعه از
 قلاع فرستاد و ارسلان بن طغرل را از قلعه تکریت آورده
 بر تخت نشاند و مادرش نارنج خاتون را بخواست و عاقبت
 کار طغرل معلوم نشد راقم حروف گوید که اتابک ایلدکز
 طغرل را بر سریر سلطنت نشانده بعد از آن او را بگرفت
 مخالف اقوال جمهور مورّخین است بلکه آنچه متفق
 علیه است اینست که ایلدکز مادر سلطان ارسلان بن
 طغرل در حبالة نگاه آورده ارسلان را بر سریر حکومت

ولایت که فتح و ضبط آنجا بر دیگر امرا دشوار و مشکل باشد او بآسانی فتح و ضبط نماید و سلطان نیز آثار مردانگی و فرزاندگی در ناصیه^۱ ایلدکز مشاهده می فرمود عاقبت سلطان مسعود ایلدکرا با طایفه^۲ از سپاه بجانب اران فرستاد و در اندک زمانی بقامت اران و کنجه و شروان و باکو استیلا یافت با سپاهی ورعیّت نوعی زندگانی کرد که مجموع محبّت و پرا در دل جای دادند و چندانکه علم دولت ایلدکز ارتفاع می یافت او در تواضع و سرافکندگی پیستر مبالغه می فرمود شخصی را گفتند که اگر دولت نصیب تو گردد چه کنی جواب داد که دولت خود کوید که چه کن القصّه سلطان مسعود در آخر ایّام دولت خویش روزی بشکار رفت شیری از بیشه بیرون آمده روی بسلطان نهاد و خود را بر اسپ او زد و سلطان از اسپ بر زمین افتاد و اسفهلار اسعد اصفهانی با شیر در آویخته آن سبع ضارّه را بکشت و بنابر آنکه عباسیان با سلطان صفائی نداشتند طیبیان را اغوا می کردند که در معالجه خیانتی کنند و روز بروز مرض او زیاده می شد و مادر طغرل جهت جودت آب و هوا او را بهمدان برد عاقبت سلطان از آن رنج جان نبرد و ادبکثر ارباب مناصب

وامثال آن باز نمی خواستند و بحسب اتفاق خوانسالار را روزی چند از درگاه سلطان غیب اتفاق افتاد و ایلدکز بترتیب آتش قیام نموده فرمود تا سر و سقط کوسفندان بمطبخ می آوردند فی الجمله چون خوانسالار بر سر مهم خود باز آمد و امثال این صورت از ایلدکز مشاهده کرد متعجب ماند و حسن کفایت او بسمع سلطان رسانیده نام ایلدکز بلند شد و خاتون سلطان مسعود مادر طغرل را در باره او عنایتی تمام پدید آمده هر صفت و صورت که مطبوع طبع سلطان بود ایلدکز را در آن لباس در چشم سلطان جلوه می داد یکی از آن جمله آنکه امرا و ارکان دولت سلطان بر یکدیگر ترفع می جستند و مهم ایشان درین امر بجائی رسیده بود که چون بپایه سریر اعلی حاضر می شدند صبر نمی کردند که امیر حاجب بزرگ هر یک را بر جای خود قرار دهد و در تقدیم و تاخیر با هم نزاع کرده گاهی مهم بدست و کربان می افتاد و ایلدکز بتعلیم خاتون سلطان طاقیه قندز می پوشید و در صف نعال ایستاده از مناقشه و معادات احتراز می نمود و سلطان را این معنی پسندیده می آمد و مادر طغرل پیوسته با سلطان می گفت که ایلدکز را با لشکری بطرفی فرست که هر

صرف نکرده بود و جمالی نیز نداشت ترك او گفت
 شبهنکام ایلدکز خود را ببازرگان رسانید و خواجه^۲ او
 ازین معنی تعجب نمود که با وجود صغر سن آن همه راه را
 طی کرد و چون مالک چهل غلام بعراق رسید غلامان را
 بخدمت وزیر سلطان مسعود برد وزیر نایب خود را فرمود
 که غلامان را بخرد و نایب وزیر ایلدکزا نپسندید و باقی را
 بخرد ایلدکز در کویه شده گفت اگر این غلامان را
 نایب وزیر جهت هوای دل بخرد می بایست که مرا از
 برای رضاء پادشاه عادل بخردی این سخن بوزیر
 رسانیدند وزیر حکم کرد تا او را نیز خریدند و ایلدکز
 خدمات پسندیده بجای آورد چنانچه پیش وزیر اعتماد
 تمام یافت و چون وزیر را فداییان اسمعیلیه کشتند
 و متروکات او متعلق بدیوان سلطان مسعود شد سلطان
 ایلدکزا بامیر نصر سپرد تا ترتیب کند و آداب فروسیّت
 او را تعلیم دهد و در اندک زمانی ایلدکز در شهامت
 و صرامت از امثال و اقران خود در گذشت و بعد از آن
 او را در خیل امیری انتظام دادند که بر مطبخ سلطان
 حاکم بود و در آن وقت از بسیاری^۳ کوسفند و کثرت
 نعمت و کلاء مطبخ سر و سقط کوسفند مثل چرب روده

وفات یافت و ایالت موصل ببدر الدین لولو قرار گرفته
مدتی مدید حکومت کرد و مآل حال او در بیان قضایا
هلاکو خان سمت گذارش خواهد یافت انشاء الله تعالی

ذکر حالات اتابکان آذربایجان که اول این طبقه اتابک
ایلدکز است

نقله اخبار گفته اند که در ولایت قجاق معهود چنان بود
که هر کس که چهل غلام بیک بیع بخریدی بهای یک
غلام وضع کرده از مشتری نطلبیدندی و در زمان دولت
سلطان مسعود سلجوقی بازرگانی در آن ولایت چهل غلام
بخرید که یکی از آن جمله ایلدکز بود و ازو بایع حسابی بر
نداشته بهایش از مشتری نطلبید و بازرگان با طایفه از
تجار که مصحوب او بدانجا رفته بودند از دشت قجاق باز
گشته غلامان را در عرابها نشاندند و بنابر شدت حرارت
هوا کاروان در روز توقف نموده شب مسافت قطع
میکردند و اتفاقاً شبی از شبها ایلدکز که صغیر السن بود
بواسطه استیلاء خواب دو نوبت از عرابه بیفتاد
و مرد تاجر فرمود که او را در عرابه نشاندند و چون نوبت
سیوم بیفتاد بازرگان بنابر آنکه چیزی در بهای ایلدکز

نور الدّین حرب کردند و خدمتش از مصریان منہزم
 کشت و در سنہٴ خمس و ستمائہ میان ملک عادل و نور
 الدّین صلح شد و عادل دختر اورا برای پسر خود
 بخواست و ملک عادل مملکت را میان اقربا قسمت کرده
 بعضی از بلاد جزیرہ را بشیخو شاہ بن غازی بن مودود
 داد و برخی از آن ولایت بقطب الدّین محمد بن عماد
 الدّین زنکی تفویض نمود و موصل و اعمال آن را بنور
 الدّین ارسلانشاہ مقرر داشت و در سنہٴ سبع و ستمائہ
 نور الدّین ارسلانشاہ بن مسعود بن مودود بن زنکن بن
 آقستقر وفات یافت مدّت ملک او یازدہ سال و ہفت
 ماہ بود

ذکر الملک القاهر عزّ الدّین مسعود بن نور الدّین ارسلانشاہ

ملک ارسلانشاہ در ایام مرض پسر بزرگتر خود عزّ الدّین
 مسعود را ولی عہد کردانید و چند قلعہ را در اطراف
 ولایت بیسر خوردتر عماد الدّین زنکی داد و بدر
 الدّین لولورا بمحافظت فرزندان و تدبیر مهامّ ایشان
 تعیین فرمود و ملک قاهر بعد از مرگ پدر باندک فرصتی

و در سنه^۱ ثمان و ثمانین و خسمائه صلاح الدّین صاحب
مصر فرمان یافت و این خبر مسموع عزّ الدّین مسعود
شده از موصل بجانب شام در حرکت آمد و در اثناء راه
مراجعت فرمود و در بیست و نهم شعبان سال مذکور
مرغ روحش از قفس قالب او در پرواز آمد و بعد از وی
برادرش در موصل بجای او بنشست

ذکر اتابک نور الدّین ارسلانشاه

میان او و برادر زاده اش قطب الدّین محمد بن عماد
الدّین زنکی قریب بدو سال منازعت قائم بود و بعد
از آن با یکدیگر اتفاق نموده در سنه^۲ خمس و تسعین
و خسمائه لشکر بهار دین کشیدند و ملک عادل ابو بکر بن
ایوب صاحب مصر کسان فرستاده قطب الدّین محمد را
استمالت و استعطاف نمود و قطب الدّین میل بجانب
ملک عادل کرده از نور الدّین جدا شد و در ولایت
خویش خطبه بنام صاحب مصر خواند و نور الدّین
ارسلانشاه ازین معنی رنجیده سپاهی بنصبیین برد و آن
شهر را از کماشته^۳ قطب الدّین انتزاع نمود و هنوز قلعه را
نکرفته بود که جمعی از لشکریان ملک عادل رسیده با

و چون ملك صالح سفر آخرت اختيار فرمود بموجب وصيه
 او حلب را نیز متصرف شد و در آن اثنا عماد الدین
 زنكي از عزّ الدین مسعود التماس کرد که حلب را
 بوي گذارد و سنجار در عوض آن بکیرد و مسعود نخست
 ابا و امتناع نموده آخر الامر بمعاوضه راضي شد و در سنه
 ثمان و سبعین و خمسمائه ملك ناصر صلاح الدین بن
 نجم الدین ایوب صاحب مصر با لشکر عظیم از فرات
 بگذشت و بلاد جزیره را غارت کرده متوجه موصل شد
 و چون از تسخیر موصل عاجز گشت بسنجار رفته بر آن
 ولایت استیلا یافت و از راه حرّان بمصر مراجعت کرد
 و يك سال دیگر باز لشکر کشیده امدرا بگرفت و از
 آنجا بشام رفته حلب را نیز مستخر ساخت و مجاهد الدین
 نایب عزّ الدین مسعود اسیر گردانیده مقید کرد و بعد
 از آن که با خود بمصر برد شمس الدین پهلوان صاحب
 همدان کسان بمصر فرستاده شفاعت نمود ملك ناصر
 الدین سخن او قبول کرده بند از پای مجاهد الدین بر
 گرفت و در سنه احدى و ثمانین و خمسمائه بار دیگر ملك
 ناصر صلاح الدین لشکر کشیده میافارقین و اخلاطرا
 بگرفت و بهنگام بازگشتن با عزّ الدین مسعود صلح کرد

بجانب حلب نهضت نماید عماد الدّین باین سخن التفات نکرد زیرا که صلاح الدّین خبر باو فرستاده بود که تو از برادر و ابناء عمّ بزرگتری و این مملکت بحسب ارث و استحقاق بتو می رسد و من بجهت هواخواهی تو ارتکاب مشقّت اسفار نموده ام و چون ممالک شام از منازل مستخلص شود بکماشتگان تو سپرده من عازم مصر خواهم شد و سیف الدّین غازی چون بمحاصره عماد الدّین مشغول شد برادر خود عزّ الدّین مسعود با طایفه بمعاونت ملک صالح بجانب حلب روانه فرمود و ملک صالح باستظهار آن جماعت با مصریان محاربه نموده منهزم گشت و مصریان غنیمت فراوان گرفته معاودت نمودند و چون این خبر بسیف الدّین غازی رسید از ظاهر سنجار برخاسته بموصل رفت و در سنه ۶۰۳ ستّ و سبعین و خمسمائه داعی حق را لبیک اجابت گفته برادرش قائم مقام او شد

دکّر عزّ الدّین مسعود بن قطب الدّین مودود بن

عماد الدّین زنکی

مسعود بعد از فوت برادر متصدّی حکومت گشت

بزرگتر عماد الدّین زنکی را ولی عهد کرده بود اما نواب
وارکان دولتش با پسر کوچک وی سیف الدّین غازی
بیعت کردند

ذکر سیف الدّین غازی بن قطب الدّین مودود بن
عماد الدّین زنکی و بعضی از حالات او

بعد از مرگ پدر در موصل بر سریر حکومت نشست
و برادرش عماد الدّین زنکی بن قطب الدّین مودود
کریخته پیش عمّش نور الدّین محمود بشام رفت و نور
الدّین مدینهء سنجار را بعماد الدّین داد و در آن اوان که
ملک صلاح الدّین از مصر لشکر بشام کشیده دمشق را
بگرفت و بمحاصرهء حلب مشغول گشت سیف الدّین
غازی همّت بر استیصال برادر خود عماد الدّین زنکی
کماشته سپاه بسنجار برد و سبب این قضیه آنکه چون
صلاح الدّین یوسف بر ظاهر حلب نزول کرده بمحاصرهء
ملک صالح مشغول گشت صالح پیش ابن عمّ خود
سیف الدّین غازی رسولی فرستاده استمداد نمود
و لشکری ترتیب داده ببرادر خود عماد الدّین زنکی
پیغام داد که باید که لشکرا سر کرده بامداد ملک صالح

ملك حلب را تسليم ابن عمّش عزّ الدّين مسعود نمايند
 بعضي از امرا با او گفتند كه عماد الدّين زنكي هم ابن
 عمّ تست و خواهر تو در خانه اوست و خدمتش از
 مهالك همين سنجار دارد و بس پدر تو بوي داده است
 و حكم عزّ الدّين مسعود بر خلقي كه از كنار آب فرات تا
 همدان مقيم اند جاريست جواب داد كه من از آن
 مي ترسم كه عماد الدّين از عهده داراي مملكت بيرون
 نتواند آمد و رعايا در زحمت و مشقّت افتند عمر ملك
 صالح نوزده سال بود مدت حكومتش هشت سال

ذكر سيف الدّين غازي و قطب الدّين مودود برادران
 نور الدّين محمود

بعد از فوت عماد الدّين زنكي بن آقسنقر سيف
 الدّين غازي بصوابديد برادرش نور الدّين محمود كه
 اكثر اوقات بغزاء فرنگ مشغول بود مملكت دياريكر
 و جزيره و بعضي از كردستان را ضبط نمود و در سنه احيدي
 و خمسين و خمسمائه وفات يافته برادرش قطب الدّين
 بجاي او بنشست و در سنه خمس و ستّين و خمسمائه
 قطب الدّين روي بسراي آخرت نهاد و هرچند او پسر

آخر پادشاهان بنی فاطمه بود در مصر جهت دفع فرنك ازوي استمداد نمود و نور الدین محمود نایب خود اسد الدین شیرکوه را نامزد مصر فرمود و او بموجب فرموده متوجه مصر شد و شر فرنك را از مسلمانان دفع کرد و بشام مراجعت نمود و سال دیگر اسد الدین را با برادر زاده خود صلاح الدین بمصر فرستاد و آن مملکت را از خلفاء اسمعیلیه بصلاح الدین بن نجم الدین ایوب منتقل شد و مدتها مملکت مصر در تصرف آل ایوب بماند و صلاح الدین بملك ناصر الدین ملقب گشت و نور الدین محمود در حادی عشر شوال سنهٔ تسع و ستین و خسمائه در گذشت

ذکر ملك صالح بن نور الدین محمود

در روز وفات پدر یازده ساله بود اعیان شام با او بیعت کردند و صلاح الدین یوسف در مصر نخست خطبه بنام او خواند همچنانکه بنام پدرش خوانده بود اما بعد از آن قصد دمشق کرد و ملك صالح مرکز دولت خالی گذاشته بحلب رفت و در سنهٔ سبع و سبعین و خسمائه ملك صالح بمرض موت گرفتار گشت و وصیت کرد که

و خمسّمائه در آن امر بواجبي دخل کرد و چون در سنهٔ اثني وعشرين صاحب موصل وفات یافت حکومت آن موضع علاوه منصب سابق کشته بآن جانب در حرکت آمد و بعد از ضبط موصل لشکر بطرف شام کشیده حلب را بکرفت و در سنهٔ اربع وعشرين اهل فرنک را که بملک شام در آمده بودند منہزم ساخت و در سنهٔ تسع وعشرين دمشق را محاصره کرده بر اکثر ولایت شام استیلا یافت و در سنهٔ اربع و ثلاثين کُرت ديگر مدت دو ماه دمشق را محاصره کرد و از آنجا مراجعت فرموده دیاربکر و کردستان را مسخر ساخت و در سنهٔ اربع و اربعين و خمسّمائه چند تن از غلامان او اتفاق نموده آن پادشاه عادل را بکشتند و بعد از آن در ولایت عرب اورا اتابک شهید گفتند

ذکر نور الدّین محمود بن عماد الدّین زنکی

نور الدّین محمود بعد از شهادت پدر بحلب و حص و حما و ما يتعلّق بها استیلا یافت و در مبداء امارت خویش لشکرا بسنجار کشیده آن دیار را مسخر گردانید و در سنهٔ تسع و اربعين و خمسّمائه دمشق بکرفت و مهمّ نور الدّین محمود در بلاد شام چنان بقوّت شد که عضد خلیفه که

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کفتار در قضایاء اتابکان و چگونگی^۱ احوال ایشان
 ناظمان جواهر اخبار روایت کرده اند که بعضی از سلاطین
 سلجوقی فرزندان خود را بامراء اطراف می سپردند و بلفظ
 اتابک از هر یک تعیین می فرمودند و اتابکان متفرق
 بچند فرقه شده اند و احوال هر فرقه علی سبیل الایجاز
 و الاحتصار درین اوراق رقم زده کلاً بیان خواهد گشت
 انشاء الله تعالی و چون برخی از اتابکان موصل بدرجات
 عالی رسیده بر شام و مصر مستولی شده اند خرد خرده
 بین تقدیم ایشان را بر فرق دیگر اولی و انسب دانست

ذکر عماد الدین زنکی بن آقسنقر

سلطان محمود بن محمد بن ملکشاه سلجوقی اورا
 شکنکی ولایت عراق داد و وی در سنه^۲ احدی و عشرين

کفنا پیا پیا بجان
تقصای توکی احوال
ایشان از جلد چم ام
روضه الصفا که اسیر
خوانده مصنیف

